

ЭРАЛИ ВА ШЕРАЛИ

Булғор шахрида Қорахон деган подшо бор эди. У олтмиш тўрт ёшга кирган бўлса ҳам бсфарзанд эди. Кунлардан бир кун ярим окшом уйқуси кочиб, қўлини манглайига этди, ўтириб фикрга кетди, дунёнинг бор гапи кўкайдан¹ ўтди: олтмиш тўрт ёшга кирибди, ҳали ҳам йўқ фарзанди; у айтди: «Мен пано бўлгандан² сўнгра ким эгалик қилар экан бу давлатни, билимдон кишилар билан қилсам маслаҳатни ва ҳамма мискин, муҳтож кишиларга инъом-эхсон қилсам, балки уларнинг дуоси билан фарзанд кўрарман».

Ҳамма доноларни, факир-фукараларни чакириб, жамоат олдига шу маслаҳатни қўйди. Унинг ўнг томоннда турадиган ўнг қўл вазирининг оти Қосим эрди. Ҳаммадан олдин Қосим сўз бошлади:

— Етти ёшида сулукдорлик амалига эга бўлган, жаҳонга машхур Оппокхўжа деган шайх-валига боринг, у кишининг хоки мусалласларини кўзингизга суртинг Ажаб эмас, оллоҳнинг раҳми келса, фарзанд берар, чунки давлатнинг ҳам фарзанднинг эрта-кечи бўлмас.

Бу фикрни халойик ҳаммаси маъкул кўрдилар. Подшога қирқ кун муҳлат бердилар. Қосимхонни ўз жойига нойиб қўйдилар. Халойик подшонинг Бўзқорақўз деган отини эгарлаб келтириб берди. Қорахон отнинг жоловини ушлаб, отига энди минаман, деб турганда, элининг катта-кичиги подшога жавоб бериб, вазир Қосимхон бу сўзни айтиб турган экан:

Қойил бўлдим энди қилган феълнингга,
Ўғил кўргин, қўлин солсин бўйнингга,
Сен пано бўлсанг, қолсин кейнингга.
Тасаддуқман ҳар бир айтган сўзингга,
Нурлар пайдо бўлди қизил юзингга,
Сиздан сўнгра эга бўлсин изингга.

¹ Қўнғилдан, дилидан, юрагидан. 2. Қазо қилгандан.

Олтин даста ярашади кўлингга,
Олтин қилич ярашади белингга,
Охир ўглинг султон бўлсин элингга

Бор сигиниб, йинглаб Оппок пирингга,
Ишончинг бор ҳукминг билан зўрингга
Ўглинг эга бўлсин ашё-молингга.¹
Ҳам шуники бўлсин туғу байдонинг,¹
Ўзин кўрсанг, чоғ бўлади думонинг,
Ҳам ўлганда, ёниб турар чиронинг
Дийдорини кўрса Қосим бобоси,
Олтин бўлсин бул Қосимнинг дуоси,
Ўлган кунинг шу мурдангининг эгаси.

Катта-кичикларнинг дуосини олиб, энг каттакон ёрининг кулбасига келди. Гулмастура билан энг яхши шохона пар ёстикларнинг устига ўтириб, Гулмастура ёрига қараб, бир сўз айтиб турди:

Бир маслаҳат сендай нозли гулима,
Маслаҳат айладим халқу элима.
Жўнар бўлдим шайху вали пирима,
Бош кўрганим, сен эна бўл улима.²

Нозим, кулоқ солгин менинг сўзима,
Энди чин ишонгин айтган лафзима,
Сен эна бўл, обло берса, кўзима.

Олтин ёкам хўлдир оккан ёшима,
Айтай сендай жуфтию йўлдошима,
Сен раҳбар бўл обло берган ёшима.

Муяссар айласа ани элима,
Айтдим сендай тўнгич ёрима.
Сен соябон бўлгин кокилдорима.
Катта-кичик дуо қилиб жўнатди,
Қосимхоп ҳам шунда кўп дуо этди

Қирк кундан сўнг келар бўлдим шахримма,
Қорахон дер кулоқ солгин зорима,
Сидки дил сўзладим сендай ёрима:
Мен келганча, сен отини ўйлагин
Ҳақ муяссар қилсин менинг бағримма

Алкисса, ёри шуида эрига қараб: — Сиз золим феълингизни ташлабсиз, miskinлар вақтин хушлабсиз, бу гапингиз менга ҳам хуш келди. Зиёратда юрган киши жон хузурида бўлса, фойдаси бўлмас. От, яроғингизни ташлаб, кўзингизни ёшлаб, кўзингиз кўргандан оёқларига йиқилиб, назрингизга кўп нарсани айтиб борсангиз, «Берган худога ҳам ёкибди», дегандай иш қилсангиз, ихлосингизга яраша иш қилар, ҳурмат этар... Лутф қилса, ноумид бўлмасмиз, иккимизнинг ҳам ўрнимиз ўчмас,— деди.

«Одамдан одам насл қолса яхшидир»,— деб Қорахон подшо ҳам Гулмастураннинг гапини маъқул топди. «Бунинг гапи тўғри»,— деб от, яроғини ташлаб, ёрининг гапини хушлаб, бошига жумур телпак кийиб, оёғига чорик кийиб, нони қокени кўлбарга солиб кифтига олиб, пайти сахар «ху» деб шаҳардан чиқиб кетди. Асло подшолигини билдирмай, сидқи виждони билан йиғирма уч кун йўл тортди, чошка вақтида Кўк растага етди. Растада икки-учта дармандалар ётган эди, неча қари, бир неча шоллар ҳам бор эди. Қорахон булардан: — Қандай бозордирки, сизлар бу кулбаларда йиғилиб ётибсизлар? — деб сўради.

— Азоб чекканлардан, ғам кўрганлардан, дунёда камлик кўрганлардан ва фарзанд суймаганлардан. Бу ерда нарса сотилмас, зиёда ғам бозоридир,— деди мажруҳларнинг бири. Қорахон: — Шу ерга ғамлилар йиғилиб кепсизлар, ғамлилар шодлик кўрарми? — деди. Бирни айтди: — Албатта ихлосига яраша топар.— Мен ҳам сизларга ҳамроҳдирман, шу айтганларнинг биридирман. Қайси томондан башорат очилар? — деди Қорахон.— Улуғ чошкада отланиб, шу гузардан ўтади. Улар кишининг юзига қараб, нехли-беҳлиги борми, юзига айтиб ўтади,— деди бири. Қорахон: — Ё бир хаёлми, ёки бирор бошка нарса бўлиб ўтадими? — деди. У айтди: — Ўзингиз кимни изларсиз, кимни қусаб бу диёрларга келдингиз? — Мен Оппоқхўжани истаб келганман,— деди Қорахон. Унда у айтди: — Қусаб келганингизнинг турар ери мана шу макондир. Сиз нима истайсиз? Шунда унга қараб, Қорахон икки оғиз сўз айтиб турибди:

Уйкум қочди, бўлмай сабру тоқатим,
Кўзимга кўринмай тахту давлатим,
Ўйласам, йўқ экан менинг фарзандим,
Фарзанд тилаб бу кишига келдим мен.

Ўйлаганда чўқди қадди-қоматим,
Қимларга қолар-да молу давлатим

Фарзанд бўлар ҳам меҳру канотим,
Қанот тилаб бу кишига келдим мен.

Ўз элимда кўпдир менинг иззатим,
Бор эди давлатим ҳам тожу тахтим,
Фарзанд бўлар суянган кир, давлатим,
Суянмокка кирни тилаб келдим мен.

Шайхга етгаймикан шохнинг ноласи,
Қудратга бандаман, бир ўзим осн,
Магар бўлсам икки ўғил отаси,
Кўзимга нур, чироқ истаб келдим мен.

Қорахон дер, зор йиглайман, зор-зор
Фарзанд йўқлигидан бўлдим бекарор.
Булгор элда ҳеч одасиз молим бор,
Кенг давлатга эга тилаб келдим мен.

Қорахондан бу сўзни эшитган майиблар: — Сиз их-
лосингизга яраша бу ниятингизни топарсиз,— деб айт-
дилар. Қорахон: — Сабр туби сари олтин,— деб сабр
айлади.

Вакт улуғ чошкага етди. Бир тўпор одам бир ёқдан
пайдо бўлди. Ҳамма кўру шал жойидан туриб, қўлини
даети лом қилиб, иззатини бажо келтириб, неча бир таъ-
зим билан ўлтириб; ҳар кимнинг баъзи арзини тинглаб,
баъзиларни тингламай, Қорахоннинг қошига етиб келди.
Ушбу сахар чоғида Қорахоннинг фарзанд тилаб, йиғлаб
келгани шайхга аён эди. Қорахоннинг олдида отини
тўхтатди. Қўлини узатиб, ён-белини тузатиб, тушига
кўрганга ўхшатиб, ўнг қўлидан ушлаб, қариб олдига
тортиб, йўл бўлсин, деб шайх бир сўз айтиб тўхтабди:

Отанг подшо, сен қадимдан тўрасан,
Олтиниш тўрт йил бўлди, давринг сурасан,
Бугун чокда нечук фақир бўласан,
Мискин бўлган, шохим, қайга борасан?

Бугун боксам, сени дилинг ярасан,
Неча вақтдан буйтиб сен оворасан,
Туркинг яхши, сендан гапни сўрайин,
Чин сўзлагин, хоним, қайга борасан?

Қизил жағда сўзлайдиган тил бўлсин,
Ев-душманинг сенга мағлуб, эл бўлсин,

Хар максадинг униб-яшнаб гул бўлсин,
Карамли султоним, сенга йўл бўлсин?

Кўкарниб лолалар фасли гул бўлсин,
Ғам кўрмайин умринг сенинг мўл бўлсин,
Қариганда суянганинг ул бўлсин,
Адолат эгаси, шохим, йўл бўлсин?

На ишинг бор шайхи замон валига,
Ўзинг шохсан баайини Булғор элига,
Бамаслаҳат чиққан нозли гулига,
Фарзанд кутган қахрамоним, йўл бўлсин?

Алқисса, шу сўзлардан кейин шох шайхнинг босиб
ўтган хоки мусалласни кўзларига суртиб, гўёки тўтиёлар
этиб, оқ юзидан кўз ёши мунчок-мунчок қатор кетиб,
қўлини дасти лом этиб, сидки билан шайхга қараб, Қора-
хон тўрт қалима сўз айтиб турибди:

Арзинини эшитинг улуг эшоним,
Бефарзандман йўқдир ному нишоним,
Кўзимга зиндон бўп тахту жаҳоним,
Ҳасратим кўп, йўқ суюкли ўғлоним

Мен ўлсам сабилдир тахту маконим,
Саҳар вақти қайнар менинг виждоним,
Сизин баён берди Қосим ўғлоним,
Шулдир сизга ихлос қўйиб келганим.

Мендан сўғин кимга қолар арконим,
Ўғилсизман, менинг қийналган жоним,
Бесохибдир менинг олий маконим,
Ихлос билан сизга келдим эшоним.

Мулладирман, чиққан хату саводим,
Ул бўлмаса, на қиларман давлатим,
Жўнармикан сизга келган хизматим,
Дуо қилинг, бўлсин менинг фарзандим.

Шайх Қорахонни меҳмон қилиб, эрта билан унга
нақшли икки олма бериб: — Сенга икки ўғил берар, ҳар
бириси уч хислатли бола бўлиб, бир хислати: Юсуфдай
хуснли, жамолли; иккинчи хислати: Рустамдай мард,
қучли; учинчи хислати: ақлли, давлатга муносиб кишилар
бўлар,— деб йўлга узатди.

Корахон тағи зиёрат чскиб, уч кеча-кундуз мизғимай
йўл тортиб, машаққатлар билан чўлу биёбонда бораётиб
эди, шувок чопиб ётган ўтинфурушларнинг устидан келиб
чикди. Қамбар деган ўтинфуруш чол доим Булғор шаҳри
дўкопида гўшт, мой, биринч сотиб, баққоллик қилиб ўти
рар эди. У подшонни таниди.

Подшонни биёбон чўлда аявнда-харобаликда кўриб,
сўнгги кетмонини кўлидан ташлаб, кўзини ёшлаб, катта-
катта қадам ташлаб, кўлини дасти лом қилиб: — Подшо-
ҳим, сизга на бўлди? Бизларнинг юришимизга муносиб
бўлибсиз, — деб бўйнидан кучоклаб, руворай қисиб-эч
лаб, бир майдон йиглаб, ўзини тинчлаб: — Эй, султоним,
бу чўлларда нима қилиб юрибсиз давлату арқни таш
лаб? — деб хўрлиги келиб, подшонинг бошидан ўтган
воқеаларни сўраб, бир сўз деганидир:

Кўпга ўхшар юрагингда армонинг,
Пиёда юришда қийналиб жонинг,
На бўлди салтанатлик давронинг,
Душманга кетдим етмиш кўрғонинг?

Асли Қорахондир, султоним, отинг,
Зиёда кўринди чеккан меҳнатинг,
Мен биларман, йўқдир асло ғалатинг,
На бўлди кўлингда анжом, давлатинг?

Ақлдор кишинан, кўп фаросатинг,
Доимо минаядинг Олмакўз отинг,
Ун тўрт қулик ойча борди суратинг,
Нечук инграб сўнди бунча жасадинг?

Ғанимга кетдим Булғор элатинг,
Кўнглингда йўқ эди ғаму хасратинг,
Евни кўрсанг тошар эди гайратинг,
Кетган ўхшар кўлдан у мамлакатинг.

Қамбар бобонг борган эди элингга,
Тилла камар ярашарди белингга,
Беклар чопишарди соғу сўлингга,
Эй султон, на бўлди ҳозир ҳолингга?

Подшо Қамбар бобосига караб, бефарзандлик камига
йиглаб бир сўз айтиб турибди:

Ода бўлмас эди меннинг давлатим,
Ахир, гашти бўлди ғаму хасратим,

Кулок тутиб сен эшитгин, бобожон,
Менда йўқдир бир суюкли фарзандим.

Фикрида қийналди жасадда жоним,
Кўзимга кўринмас жумла кўргоним,
Кулок солиб сен эшитгин, бобожон,
Давлат бисёр, йўк суюкли ўғлоним.

Ихтиёрим ҳеч бир касга бермадим,
Довул қокиб, шункоримни чўймадим,
Кулок солиб эшит энди, бобожон,
Талпинтириб мен фарзандни сўймадим.

Элу кўргон кўринмади кўзима,
Ақлинг бўлса, кулок солгин сўзима,
Кулок солиб шуни тингла, бобожон,
Бир фарзандни олмай ўтдим тизима.

Олтиниш тўртга киргани қари ёшим,
Ғамларга чулғанди қариган бошим,
Кулок солиб яхши эшит, бобожон,
Ўлсам бесохибдир у элатдошим.

Қорахон дейдилар англангиз отим,
Сабил қолар бўлди Булғор элатим,
Қариганда ҳам дуодан йўқлангиз,
Ўғил кўрай, шунга қолсин давлатим.

— Зиёрат чекиб қайси днёрдан келарсиз, меҳнатингиз зиёда, чўлларда пою пиёда юрсангиз, фарзанд бўлади, деб сизга бирон аҳмоқ айтдими? — деди чол Подшо шунда Қамбар чолга қараб: — Оппокхўжадан қайтиб келаётирман,— деди Чол: — Оппокхўжангиз нима башорат бердилар,— деди

Шунда подшо Оппокхўжадан келган башоратни баён айлаб, бир сўз деганидир:

Оппок вали хўп қаради ҳолима,
Икки нақшни олма берди кўлима,
Буюрдилар ўзим сўйган гулима,
Танақор бўлдилар суяр улима

Икки қобил фарзанд берди белима,
Ўйнаб-қулиб қайтмоқдаман элима,
Омон-эсон сўйиб олсам кўлима,
Танақор бўлдилар жону дилима

Хурсанд бўлиб кайтдим элу тузима,
Кўрсатгандай бўлди баайни кўзима,
Башорат бердилар пирим ўзима,
Танакор бўлдилар бўлар кўзима.

Раҳм этдилар кўздан оккан жалама,
Хурсанд бўлиб кайтдим юрту калама,
Тасалли бердилар куйган танама,
У киши танакор суяр улима.

Қорахон (дер) йиғлар эдим зор-зор,
Едга тушган вақти эдим бекарор,
Ишонтирди, суярсан деб мукаррар,
Агар суйсам, пирим бўлар сабабкор.

Қамбар бобо:— Пиринг ҳеч бўлолмайди сабабкор,
шу гапига ўзи бўпти гуноҳкор, кўп инонманг у эшонлар
гапига,— деб бир сўз айтиб турибди:

Доимо тебранар жасадда жоним,
Чўлистонда етиб келган, меҳмоним,
Қамбар дейди ўн бирта бор ўғлоним,
Меҳр икки ёқдан бўлар, султоним.

Беш кунликдир менинг сурган давроним,
Эшонингдан кўпдир менинг гумоним,
Даргоҳига тил тегизган ўхшайди,
Меҳр икки ёқли бўлар, султоним.

Бир нечалар хижри-хилига куяр,
Бир нечага насми шамоли тегар,
Лойикат кўрганлар ўғлини суяр,
Меҳр икки ёқдан турар, султоним.

Ўзингиздай меҳр қўйса жононинг,
Сўнг эгалик бўлар юрту кўрғонинг,
Муяссар айласа, бўлар ўғлонинг
Меҳр икки тарафдандир, султоним.

Қурилганда ишқ савдонинг бозори,
Ўйнаб-қулиб шу кун турса дилдори,
Сизда ҳам бўлса ўйнашмоқнинг хумори,
Меҳр икки тарафдандир, султоним.

Баъзиларда йўқдир ишки савдоси,
Гашти ортар кулфат билан гавғоси,

Ҳақиқат сўзлайди Қамбар бобоси,
Меҳр икки ёқдан бўлар, султоним.

Алкисса, подшо қайси тарафлигини ва қайсисининг
ҳақиқатлигини билолмай фикрда жўнай бошлади.

Икки кеча-кундуз йўл тортиб, уйку кобокка котиб
бораётганда, тўксон турли жанда кийган бир каландар
олдидан чиқди.

Каландар подшога қараб, бир сойинллик қилиб, сўз
айтиб турди:

Фикр қилинг икковига баробар,
Авалгиси бўлди ҳаққат¹ гуноҳкор,
Бергисининг гапи ҳаққир муқаррар,
Хар қимнинг нияти ҳамроҳ, султоним.

Бехислат бўлмайдиган тоғларнинг тоши,
Ҳеч мўътабар эмас эшоннинг иши.
Хар ерда ёрилар нодоннинг боши,
Унисидан нухта бергининг иши.

Дариғо, деб келди сенга каландар,
Қуйгандирсан доним йиғлаб зору зор,
Қувонмагин: «Оппокхўжа пирим бор»,
Қамбар сўзи ҳақиқатдир муқаррар.

Хар шаҳардин меннинг ўзим хабардор,
Зафарлик кишига мен ўзим раҳбар,
Ишонма сен, у Оппонинг жодугар.

Бу сўзларни эшитган подшо каландарга икки тилла
чиқариб берди.— Дилу мақсаднинг ўзингга ҳамроҳ бўл
син,— деб каландар ҳам ўз йўлига кетди.

Подшо қирқ бир кун деганда, машаққатлар билан
Булғор юртига етиб келди. Бошда ваъдалашган ёрининг
қошига бориб кирди. Гулмастуранинг дили хурсанд бў
либ, подшонинг юзларига бокди. Подшо юзидан бир нури
муҳаббат пайдо бўлиб, хурсандликда ёри қатор-қатор
кўрпалар ташлаб, ёрига қараб, бир сўз айтиб турибди

Нурли кўрдим жуфтипонинг кўзини
Лойикат айласа бизга кўзини,
Зиёрат айласа боеган изини.

¹ Ҳақиқат

Бугун боксам подшоҳининг тарзина,
Мўмин бўйин бўлар ҳакнинг қарзина,
Эна бўлсам дейман улу кизима,
Юзим суртсам алар босган изина

Шаҳарда бор от чопарлар даласи,
Фарзанд суймоқ яхшининг муддаоси,
Ўгли борнинг эгалидир қалъаси,
Ҳокм пойни суртар мендек энаси.

Ўғил кўрганнинг эгалидир мурдаси,
Мустажодир мискинларнинг дуоси,
Тушимда алдамчи кўзга кўринди
Ҳамма ихлос қилган эшон бобоси.

Мастура дер мен йиғлайман муштипар,
Сиз айтасиз: «Оппокхўжа пирим бор»,
Уч бобони кўрдим мен ҳам тушимда
Энг кейингиси берди икки кокилдор.

Алқисса, ўйнашиб-қулишиб, кўрпани кават-кават
солишиб, икковининг дилу кўнгли бир ердан чиқиб, «ярим
окшомдан ўтгандан сўнгра раҳм савдоси қурилар, сабр-
лининг фарзанди саодатли бўлар»,— деб умид қилди
фарзандди, алқисса, тоғи отди, пок бўлиб, подшо пойтах-
тига кетди.

Орадан бир неча вақтлар ўтди, тўққиз ой, тўққиз соат
ва тўққиз дақиқа етиб, Гулмастура туғди икки фарзандди,
уч кун ўтгандан сўнг Қорахон подшо каламров мамлака-
тига қилиб дастхатди, ўзининг фуқаро, уламоларини,
ҳамма мискинларни чорлатди: ўн бир кеча-кундуз тамоман
тўй таркатди, катта-катта бегу хонларни тўхтатди.

У замоннинг расми шундай эди: болаларнинг бирини
подшо ўз кўлига олиб, бирини хотинига кўтартириб,
ипак алвон чодирларнинг ичидан халойикка қараб,
болаларга муносиб от сўраб, бир сўз айтиб турибди:

Бирисини бердим ҳайло ¹ гулима,
Бирисини ўзим олдим кўлима,
Бир маслаҳат сизлардай эл-қунима,
Биродарлар, от қўйинглар улима.

Бирови ярашар ўша нозима,
Бировини ўзим олдим тизима,

¹ Ҳу ана.

Чин ишонгин, халким, менинг сўзима,
Яхши от топинглар икки кўзима.

Шукур, олдим бағримга босиб,
Икки ўғил кўрдим, шукур, муносиб,
Келган беклар, отин топиб кўйинглар,
Фарзанд кўрдим жасадим ўсиб.

Эга бўлсин шаҳарима, калама,
Кучу қувват келди бугун танама,
Яхши от топинглар икки болама.
Корахон дер маслаҳатни килинглар,
Юрт эгали бўлди, халким, билинглар,
Салтанат давримда ўйнаб-қулинглар.

Яхши от топинглар жону дилимга,
Лутф айлади бир нечалар ҳолимга,
Мендан сўнгра қолсин Булғор элимга,
Келган мардум — менинг яхши жонларим,
Хушрўй от кўйинглар кўш қоқилимга.

Халойик ва ҳар тарафдан келган кишилар тўда бўлишиб маслаҳат қилдилар. Бир тўпарни айтди:— Эгизак бўлгандан кейин Ҳасан-Ҳусан бўлади. Подшо бунни хуш кўрмади. Мулла-олимларнинг бир тўпарни: — Шамси ва Камар кўйсангиз, на бўлади? — дейишди. Бунни ҳам подшо қабул қилмади. Бирни айтди: — Жалил ва Карим кўйинглар.— У ҳақнинг исми,— деб бунни ҳам қабул қилмади. Подшо ҳеч бир кишининг кўйган отини ўз ўғлига раво кўрмади.

Шу замон тўқсон ямоқли тўн кийган қаландар тўй ўртасига келиб кирди. Халойикдан: — Бу йигинларининг маслаҳати надир? — деб сўради. Мулла-олимлар: — Ўзинг қимсан, подшо ўғилларига от қўяётир,— деб уни қойинди. Шунда қаландар: — Мен ҳам бир от қўяй, хуш кўрса, подшоҳим мен айтган отни кўяр, хуш кўрмаса, ўзимни-ку қўяр,— деб мардум ичида подшога қараб, бир сўз айтди:

Ҳеч киши бўлмайди дунёда холи,
Ҳол топган кишилар элатга вали,
Эгали бўлибди подшонинг эли,
Кичигининг оти бўлсин Шерали.

Иккиси ҳам подшонинг жону дили,
Жаҳонда очилди таралган гули,
Номин мен кўярман, маъкул кўрсалар,
Каттасининг оти бўлсин Эрали.

Сизлар еган палов билан гўшни,
Мендан ўрганинглار бу от кўйишни.
Эрали, Шерали денглар бу икки ёшни,
Товолмай, қилдинглар сизлар кенгашни

Шералиси олар ботмон қилични,
Доим душман билан қилар савашни,
Шу сабабдан кичикнинг оти Шерали,
Тикилган душмандан олади ўчни.

Бу ерлар, найлайин, Булгорнинг жойи,
Эшитинглар анжим беклар, сипойи,
Каттасига Эрали от бинойи,
Уч ботмондан бўлар тортарли ёйи.

Мен топарман икковининг отини,
Ботир булган олар душман юртини,
Хўп десаинглар бобой кўйган отини,
Катта-кичик кўринглар маслаҳатини.

Оламда Эралиси эр бўлар,
Мартабали йиғит элда зўр бўлар,
Қам ҳимматлар охир бориб зор бўлар,
Етти йил айрилиб, иккиси бир бўлар.

Емон ерда мендай гадо пир бўлар,
Подшо оқил бўлса, оти шул бўлар.
Неча душман хизматида қул бўлар,
Иккови ҳам Рустамдайини зўр бўлар.

Подшога қаландарнинг кўйган оти хуш келди: —
Менинг ҳам мақсадим шу эди: шер бўлсин, оладигани
эл бўлсин. Подшолар эл учун талашар, қаландарнинг
кўйган оти яхшироқдай, албатта, мардумга ҳам хуш
тушар. Қаландарнинг тонган отига чиндан думогим
хуш бўлди, — деб мардумга подшо қаради. Аммо мулла-
лар бир-бирлари билан шнвирлашиб: «Обрўлилар беобрў
бўлди, бир беобрў гадо келиб, ичимизда обрўли бўл-
ди», — деб подшога: — Элу юртинг омон бўлса, кўрар-
миз, — деб туришиб кетди.

Подшонинг бу икки ўгли тўрт ёшга кирди. Подшо
ҳам олтмиш саккиз ёшга кирди. — Оқу қорани билсин, —

деб боз эру хотин икковлашиб, муллага олиб жўнади.
Мачитга олиб бориб, муллани чакириб, бош-оёк кийим
кийгизиб, Шералихоннинг энаси тайинлаб топширмак
бўлди: — Мана, муллажон, бунинг гўшти ҳам сизникидир;
зарб ўтмаса, эрка ўрганар, бўйин бермас, шуларни ўки-
тинг, суяги бизники, — деб домлага иккисини топшириб,
энаси муллага бир сўз айтиб турибди:

Ўқимаган охир бўлар хор, саёк,
Ўқимаган киши баайни таёк,
Домуллажон илимингдан садаға,
Яхшилаб ўқитинг энди беҳроқ.

Омон бўлсин, ҳам бўлсин булар чок,
Белига бойлайман олтиндан чачок,
Салом айлаб борса, бўлсин думоғ чок,
Қариганда кўрдим мен иккисин бевак.¹

Ўқитинг, хўп бурро бўлсин тилларн,
Қаламга ярасин нозик қўллари,
Отланганда очик бўлсин йўллари,
Бу иккиси Қорахоннинг уллари.

Душман келолмасин соғу сўлига,
Ўзи эга бўлсин Булғор элига.
Кичигининг қилич олар деб қўлига,
Қаттаконин уч ботмондан деди ёйи,
Ўқитмокқа энасининг бўлди ройи,
Икковин ўқитинг хубдир бинойи,
Опкелган энасининг тўкилсин гунойи.

Хизматда от чопсин беклар, сипойи,
Ҳам гулистон бўлсин бу Булғор жойи,
Асилдир, соф бўлар кўнгил саройи,
Доним очик бўлсин бахти талойи.

Мастура караса қадди бўйига,
Маст бўлсам бокканда ранги рўйига,
Подшо бўлса ўсган Булғор жойига,
Ном берсин хизматкор, кўп сипойнга.

Қорахон подшо: — Мулла, гап шул, — деб иккаласи
ҳам қайтиб кетди.

Болалар беш йил ўқиди, тўққизга кирди. Бўзқоракўз

¹ Вактсиз.

отини миниб, икки ўғлонидин хабар олмок учун мачит сарига келди. Эрали, Шералихонни чакириб, бир маъноли хатни олиб, от устида икки тўражонга таваккал бир ерни очиб, китобдан ўқишни айтди. Иккови ҳам кўрсатган жойидан бурро қилиб ўқий бошлади.

— Баракалла, устозингга рахмат! — деб устозига кўп вазифалар бериб.— Шунча илм билганинг бўшдир, сипоҳигарчилликни ўрганинглар, ўтириш-туришнинг қондан-конунларини билинглар,— деб олиб кетди ва бир боғбоннинг қўлига топширди.

Иккови маст бачча бўлиб, ¹ боғбон бобоси бамаслаҳат бирисига қора кашка от олиб берди, бирисига «тўри» ² — хайвонларнинг зўри,— деб бир от олиб берди. Иккови кўшов-жўроб қилиб, бебаркаш ем бериб, уларга муносиб абзаллар тузатиб, олти ой боқди. Ювиб, тараб, эгарлаб, юганлади. Шу вақт боғбон бу тўраларнинг каршисига келди: — Ўғлим, бу икки отга ярашкли нарсаларнинг ҳам таги камдир. Эралихон айтди: — Шунча абзал, жабдук тузаб, яна нима камлиги бор?

Боғбон ярашарли нарсасини болаларга тушунтириб, бир сўз айтиб турибди:

Тулпор минган олар ёвдан ўчини,
Белга тақиб яшин сув қиличини,
Икковинг ҳам бўлдинг Булгор лочини.

Душман қайтаролмас ботир райини,
Бирн кифтига олса ўку ёйини,
Бузади душманининг тахту пойини.

Шу абзал ярашар икки тулпорга,
Отланиб борганда ўзга шаҳарга,
Ҳеч ким баробар келмас энди, улларим,
Мен биларман, аввал-охир сизларга.

Чопганида пиркиллашиб отини,
Номард курғур камситади мартини,
Отланиб майдонга чиқсанг, шоввозлар,
Туман босар душманингнинг юртини.

Қарга босолмасдир шункор изини,
Устига минганда отининг созини,
Ҳар элатдан олиб қайтар нозини,
Қасд қилсалар душман элат тузини (га)

¹ Бўлибди. ² Тўрик.

Енбошга оссалар даскир киличини,
Ботир бўлган ҳар қандайнн азамат
Евга билдиради эркин кучини
Баракалла, омон бўнглар, ¹ бескларим,
Куткармайсан дамингдан қочқинчини.

От чопган билмайди пасту баланди,
Отанг Булғор элга соҳиб давлатди(р),
Икки (ўғлон) туташиб қилгай гайратди,
Кўркмаган олади ўзга элатди.

Бедов минган ёл, қуйругин тарайди,
Душман кўрса, хурушланиб қарайди,
Ғайрат қилган киши иқлим сўрайди,
Юраги катта ҳар бир ишга ярайди.

Қалдидан парвона мендай бобоси,
Асло ўлма, Булғор элнинг эркаси,
Икковинг ҳам ботирларнинг доноси,
Юртига доимо юртни қўшади
Эр йигитнинг шулдир муддаоси.

Ботир бўлинглар, бўлманг кам юрак,
Остингда ўйнаса бу қашқа пирок,
Ҳамро дер бу боғбоннинг отини
Асло ўлма, икки тўрам, шер юрак.

Болалар: — Бобо, бу отимизга қамчи, жабдуқларни муносиб кўрмадингиз, ўзга айтар яроқларни ким созлар, қайси устанинг абзали кескир? Мазгил-маконини айтсангиз, бизлар бориб, биримизга ёй, биримизга қилич буюрсак, тўра бўлиб иккимиз даврон сурсак. Устанинг мазгил, гузарини кўрсатинг,— дедилар.

— Эй, болаларим, отангнинг шахрининг бир кун-жагида, ² гул саройнинг ўнг томонида бир уста киши бор, уни уста Одил дерлар, шунга бориб соз ³ буюринглар,— деди.

Алқисса, бобосининг гапини дурга битиб, икки маст бачча бир-бирининг кўлини тутиб, яроқ қилдирмоқ савдоси кўнглидан ўтиб, «бобом бинойи айтди»,— деб етаклашиб, бобонинг гапини бир-бирига пухталаб, шаҳарни ўрталаб, Одил отли устани сўраб бордилар. Уста бо-

¹ Бўлинглар.

² Чеккасида.

³ Қурол-аслаҳа маъноснда.

бога саломлашиб, отидан тушиб, кўришиб-сўрашиб ўтирдилар. Уста буларнинг олдига таомлар қўйиб, таомнинг кейинига йўл бўлсин,— деб бир сўз айтиб турибди:

Баҳор бўлса, тар очилган гул бўлсин,
Ҳар кимсада икковингдай ул бўлсин,
Жасадингдан мендай бобонг садага,
Адаб кўрган икки ўғлим, йўл бўлсин?

Кўкариб лолалар фасли гул бўлсин,
Қизил жагда сўзлар бурро тил бўлсин,
Турхи яхши икки бачча, сўрайман,
Азаматлар, икковингга йўл бўлсин?

Ўрдак, гознинг кайфли ери қўл бўлсин,
Икковингнинг умрларинг мўл бўлсин,
Нор ¹ юзингдан мендай бобонг садага,
Ботир нишон болаларим, йўл бўлсин?

Баланд тоғнинг ул зинаси кир бўлсин,
Яхшиларнинг кўнгли донм бир бўлсин.
Уста Одил дейди, сиздан сўрайман,
Туси яхши болаларим, йўл бўлсин?

Эралихон бобосига караб, созларини буюриб, бир сўз айтиб турибди:

Ўк-ёй қилинг ботир қўлга олгудай,
Душман кўриб совук юзи сўлгудай,
Бир отганда минг душманин олгудай,
Созимни созланг, кардош бўлайин.

Бобом айтди сизни йўклаб келаман,
Булгор элда ўзим даврон сураман,
Бобо, хали тўккиз яшар боламан,
Созим созланг, бобо, кардош бўлайин.

Гузарим, найлайин, сиз томон тушди,
Ғайратли айланг бу икки ёшди,
Укамга сиз қилинг яхши қиличди,
Бобом, жуда созланг, кардош бўлайин.

Сийланг, бобо, Қорахоннинг улни,
Бизлар эркасидир Булгор элини (нг),

Қанча бўлса, олинг созлар пулини,
Бобом, созим ўхшат, қардош бўлайин.

Маст баччамиз бедов миниб елгудай,
Отлар сезгир кушдан улги олгудай,
Силтаганда мингнинг бошин чолгудай,
Созим созланг, бобом, қардош бўлайин.

Фарзанд бўлар отасининг давлати,
Эр йигитнинг бўлса доим ғайрати.
Элга эл қўшилса, халқнинг давлати,
Созим кескир қилинг, қардош бўлайин.

Эралихон дейди менинг отимни,
Сизга айтай, бобо, таърифотимни,
Умар дейди ҳақиқат улфатимни,
Бобо, яхши қилинг, қардош бўлайин.

Шералихон дейди эмикдошимни,
Ўз-ўзимдан ўнгарайин ишимни,
Қўлимга қўндирсам давлат қушини,
Бобо, созим созланг, қардош бўлайин.

Эралининг сўзини эшитиб, бобоси: — Қўп кистама-санг, созларнинг ҳар бирини айтганингдай қилишга қирк кундан иккисига саксон кун вақт керак. Бориб саксон кун ўйнаб, саксон бир кун деганда келинлар, икковингнинг ҳам созларинг тайёр бўлади, — деди.

Баччалар ўринларидан туришиб, «сабр қилган ишнинг қўп фойдаси бор» дейишиб: — Айтган кунингизда келамиз, — деб ташқари томонга юрдилар. Бобоси югургилаб от ечмоқчи бўлди.

— Қўйинг, бобо, ўзимиз ечиб минармиз, бизни уятли қилманг, — деди болалар.

— Нечук уятли бўласизлар, — деб уста Одил сўради.

— Уста, сизнинг отингиз улуғдир, ушбу тўғрида биз уятли бўламиз, — деди болалар.

Уста Одил: — Сизлар келган меҳмонимдирсиз, «Меҳмон ота, бободан улуғдир», деган бир гап бор, шунинг учун мен сизларни улуғ тутаман, — деб ҳурмату иззат билан икки тўрабаччани отига миндириб, йўлга узатиб, бир сўз айтиб турибди:

Адаб каттадандир, ўғлим, билинлар,
Улуғ ёшнинг гапин доим қилинлар,

Бепоен дунёда ўйнаб кулинглар,
Саксон бир кун деганда сиз келинглар.

Доим тар очилган гулдай бўлинглар,
Булгорнинг элида даврон суринглар,
Хуш келибсан, икки азиз меҳмоним,
Саксон кундан кейин тўғри келинглар.

Бедов миниб ҳар тарафга елинглар,
Душман кўрсанг, йўл кўйманглар, киринглар,
Ҳар ким дўст, ундан хабар олинглар,
Ваъда шудир, муҳлатида келинглар.

Одил уста дейди меннинг отимни,
Усталикка чиқарганман хатимни,
Жаҳон эшитгандир таърифотимни,
То кўргунча, ўғлим, омон бўлинглар.

Алқисса, икки тўрабачча келиб, Ҳамро богбоннинг
богида сайри бог қилиб, энг гўзал ерларда юра бошла-
ди ва богбон бобосига: — Шу бугундан бошлаб саксон
куннинг битишини бизга билдиринг, — деб тайин қилди-
лар. Муллаларининг олдида ўқиш билан машғул бўлиб
юра бердилар.

Орадан кўп кунлар ўтгандан сўнг, икки бекзоднинг
айтгани ёдига тушиб, Ҳамро богбон ҳисобласа, айтган
ваъдасидан бир кун ўтибди — саксон икки кун бўлибди.
Болаларни қидириб, «ваъдасидан ўтиб кетибди», — деб
ҳансираб, ўз-ўзидан кўркиб, югуриб, гулзорларни, шаҳар-
ни қидира бошлади. Салласи сепи кетига тушиб, шошиб,
«мактабхонани кўрай», — деб бораётган чоғида Эрали-
хоннинг улфати мулла Умарга кўзи тушиб, бақириб,
қичқириб, уни тўхтатиб: — Икки алпга гуноҳкор бўлдим,
уларни кўрганинг борми? — деб бир сўз айтиб турибди:

Сайкал уриб Булғор элда юрдингми,
Эралим орқасидан даврон сурдингми.
Ақлим шошиб икковини излайман,
Икки алп баччани, болам, кўрдингми?

Отинг миниб ҳар ёнага сурдингми,
Ташқаридан янги кириб келдингми,
Тополмайин мен бўлибман саргардон,
Икки маст баччани, ўғлим, кўрдингми?

Тирикликда ҳеч бўлмасин кулфатинг,
Муллабачча сенинг улуг сифатинг,
Қўрган бўлсанг, хабар бергин, Умаржон,
Қаердадир Эралихон улфатинг?

Мулладирсан, чиққан хату савотинг, ¹
Ҳам доим яхшидир сенинг ниятинг,
Қўчаларда гаранг бўлиб излайман,
Қўрднингми Эрали, Шерали улфатинг? ²

Бу гапимни қилгин, Умаржон, бовар,
Ахтарса, бу бобонг қаердан топар,
Ҳамро боғбонга бергин тезроқ хабарин,
Икки болани бобонг қаердан топар?

Умар бобосига дўстларининг хабарини бериб, бир сўз
айтиб турибди:

Ўғри-дузи ³ ўзин тортар панага,
Санам қизлар зулфин ташлар шонага,
Хабар берсам, бобом, тўғри бора бер,
Очиқ ер-ку, ҳайло, мактабхонага.

Булбул ошиқ бўлар боғда лолага,
Мен улфатман икки акли донога,
Иби, бобо, эсинг кетиб юрмагин,
Ҳайло, Эралихон мактабхонада.

Бунча бўлма, бобо, ўзинг бекарор,
Аҳмоқ киши охир бўлар хор-зор,
Мулладирман, қилгин гапимни бовар,
Улфатлар мактабда бўлар муқаррар.

Муллалар ўқийди зер ила забар,
Қўп акли расола мактабга чопар.
Тўғри боргин ҳайло мактабхонага,
Бизнинг улфат шу ердадир муқаррар

Умарнинг гапини қулги билмагин,
Солда бобо, ҳеч оламда ўлмагин,

¹ Саводнинг

² Улфатинг

³ Дузд ўғри

Тўғри бориб салом бергин тўрамга,
Мактабга бор, ўзга ерга бормагин.

Алқисса, Ҳамро богбон тўғри мактабхона эшигидан
боқиб, икки тўрабаччани кўриб, кўлини даста лом қилиб,
алифдай қоматин ҳам қилиб, сизларга гуноҳкор бўлиб-
ман,— деб кўзларини нам қилиб, бир салом билан ўн сак-
киз таъзим қилиб, бир сўз айтиб турибди:

Ўғлонларим, бобонг акли йитибди,
Айтган қушингни битиб қўювдим,
Шу ваъдадан икки куни ўтибди,
Тез боринглар, у созларинг битибди.

Уста Одилдан хабар келди бобонгга,
Битган бери қарайман икковгинангга,
Хабар қўйдим отанг билан энангга,
Соз битибди, энди боринг, устангга.

Бориб созни уста Одилдан олинглар,
Душман кўрсанг, ўз қавлингга солинглар,
Нишонада олиб отиб кўринглар,
Битган эмиш созинг тезроқ боринглар.

Қиличи соз бўпти, юз бошни кесар,
Ҳам ёйи соз бўпти, ғанимнинг юртин бузар,
Эй ўғлонлар, тезроқ боринглар сизлар,
Ўғлонларим, бориб олиб келинглар.

Маст баччалар доим истар урушди,
Қаддидан ўргилай сохнбхурушди,
Олиб келинглар ёй билан қиличди,
Турунгизлар, ўғлим, тезроқ, боринглар.

Ҳамро богбон зор йиғлайман зор-зор,
Дол бўйингдан отанг бўлсин, аждаҳор,
Бориб олиб келгин, ўғлим, муқаррар.

Эралихон: «хўп яхши бўлибди, бобо, гуноҳкор бўлмай-
сиз»,— деб бобосига руҳеат бериб, адаб билан кейинидан
юриб, созларни олишга бориш учун устоз-мулласидан
руҳеат сўраб, бир сўз айтиб турибди:

Булгор элда маст бўп юрган тўрамиз,
Ўлмасак, оламда даврон сурамиз,
Ҳарф ўргатган билиминг отадан зиёд,
Рухсат беринг, бизлар созга борамиз.

Бадкарда юзга кўйиб уятди,
Хар киши билдирса алиф-нуқатди,
Хар бир ишдан ўқимоклик эътиди,
Жавоб беринг, борай, мулла, созимга.

Кўп илми сиз бизларга билдирган,
Сиз миями илм билан тўлдирган,
Хурсанд қилиб доим бизни қулдирган,
Устод, жавоб беринг созга борайин.

Бир нечанинг кўнгли доим қалб бўлар,
Кўнгли тўғри киши доим алп бўлар,
Ақлдорнинг кўнгли доим соф бўлар,
Устам, жавоб беринг, созга борайин.

Бошимиздан ўтган киш билан ёзди(р),
Ота-энамдан улуғ англайман сизди.
Йўлга солинг бу иккита тўнг кўзди
Жавоб беринг, устам, созга борайин.

Ажал етганинг тўлади паймони,
Эралидир Қорахоннинг ўғлони,
Қўлимдан тўқилар душманинг қони
Жавоб бергин, устам, созга борайин.

Домласи ҳам Эралихонга қараб, эртан келингизлар,—
деб насихат тариқасида бир сўз айтиб турибди:

Олиб кеп созингни тоғларга отгин,
Дўстин доим хурсанд қилгин, ўғлоним,
Душман кўрсанг, ани доим йиғлатгин,
Мен сенинг қурбонинг бўлай, Эрали.

Эрлигингни элу юртга билдиргин,
Сиёсатдан душманингни сўлдиргин,
Дўст кишингни хурсанд қилиб қулдиргин,
Мен сенинг қурбонинг бўлай, Эрали.

Сенда кўпдир, ўғлим, доим фаросат,
Охир сениқидир тахту вилоят,
Ақлинг расо, дуо қилар жамоат,
Мен сенинг қурбонинг бўлай, Эрали.

Сен шогирдсан, мен сенга устод,
Ақлдорлар олар ўзига раҳмат,
Подшо бўларсан, ўғлоним, ҳақиқат
Шу пилла устангни йўқлагин, Эрали.

Яхшиликдан ажратмагин дилингни,
Ҳам яхшилик устун килар қўлингни,
Мискинларга сарф айлаб бср пулингни,
Мен сенинг қурбонинг бўлай, Эрали.

Куч-қувватинг гойибидан тилагин,
Ғарибларнинг манглайини силагин,
Сен улардан олтин дуо тилагин,
Дуо олтин бўлар, билгин, Эрали.

Душман кўрсанг, издан қўймай қувлагин,
Сағир кўрсанг, анинг кўнглин овлагин,
Қарши душманининг юртига ёвлагин,
Элингга эл қўшиб юргин, Эрали.

Мулла Ҳайдар берди шу насиҳатди,
Сен ҳам бўлдинг меннинг бир фарзантим,
Қулогингда турсин шу насиҳатим,
Минг яшагин, асло ўлма, Эрали!

Алқисса, домласидан шу насиҳатни эшитиб, дилига беркитиб: — Ақли расоларнинг гапини кўрдингми? — деб эмикдошини ияртиб, неча гузарларини ошиб, уста Одил-никига кириб борди. Қўлини дасти лом қилиб, адаб билан салом бериб, устаси ўрнидан туриб, меҳмонларга иззат айлаб, остларига бир неча кўрпалар тайлаб: — Хуш келдингизлар, — деб тўрға таклиф этди. Шералихон пойға томонга ўтирди. Эралихон устанинг қилган иззатини ўзига муяссар кўриб, тўрға ўтирди. Уста Одил: — Иккин-гиз ҳам бир кишининг фарзандисиз, наслингизга қараб мен иккингизни ҳам бир кўзда кўрурман. Сизнинг ҳам акангиз олдиға ўтиб ўтиришингизни сўрайман, — деди.

Шунда Эралихон укасига қараб, бир сўз айтиб турибди:

Душман кулдириб гапирар,
Ҳеч хурсанд бўлгувчи бўлма.

Мотамлик кишининг олдида
Лодондай қолгувчи бўлма.

Иззат қилди уста бобонг,
Уялиб тургувчи бўлма.

Уй эгаси тўр кўрсатса,
Пойгада қолгувчи бўлма.

Бир бадкарда сўз сўзласа,
Ҳеч кулок солгувчи бўлма.

Лодон узокдан ўлдирар,
У билан юргувчи бўлма.

Уй эгаси иззат қилса,
Ҳеч пастда қолгувчи бўлма

Қойил бўлмок керак зўрга,
Аканг билан бўлсанг бирга,
Дилингни тўлдириб нурга,
Айрилиб қолгувчи бўлма.

Насихат шу, эмикдошим,
Сен тоғдайин суянганим,
Ўт ёнмига, меҳрибоним,
Айрилиб қолгувчи бўлма.

Отасизлар бўлиб етим,
Сенга шулдир насихатим,
Бўш турибди ўнг каватим,
Йироклаб тургувчи бўлма.

Шералнхон оғасининг гапи билан ўнг томонига ўтиб,
акасига икки оғиз сўз айтиб турибди:

Каттаконнинг ҳоки дори,
Кўзимга суртсам керакдур

Сиз мендан улуғ ёшли,
Ҳурматинг тутсам керакдур

Сиз каттасиз, мен кичикрок,
Иззатинг қилсам керакдур

Фикр айлаб энди, оға,
Ақлингдан ининг садағал
Кўзимга юзларинг машғал,
Парвона бўлсам керакдур

Сиздан аввал қўйсам кадам,
.....
Иккимизга бирдир энам,
Иззатинг қилсам керакдир

Бордир аклинг, фаросатинг,
Тугалмас бўлса давлатинг,
Менга лозимдир хизматинг,
Дил билан килсам керакдур.

Шерали дер мен давлатинг,
Ўзим бўлурман кувватинг,
Қорақашқа бўлса отинг,
Сайинсинг бўлсам керакдир.

Уста Одил иккаласининг юзига қараб: — Баракалла, **ака-укаликни** ўзгалар сизлардан таълим олишлари керак-**дир**. Таълим берган устозингга ҳам раҳмат, устоддин **ибрат** олган ақлларингга раҳмат, иккинчи падарингга **раҳмат!** — деб икки калима сўз деб турибди:

Бир-бирингга маъқул билдим сўзингни,
Знёрат айласам босган изингни,
Ботир бўнглар, сарғайтманглар юзингни,
Душманга олдирма элу тузингни.

.....
Иккиннг шунқор, ким босади изингди,
Икковинг бу Булғор элнинг шунқори,
Ҳеч душмандан қайтмас билдим тарзингди.

Устига минганда учар тозингни,¹
Қўлга олсанг биз қип берган созингни,
Боғ эрамдан олиб сарвинозингни,
Душман кўрсанг, ажратмагин кўзингни.

Ботир бўлгин, асра элу шахрингни,
Душманга келтиргин аччиқ қахрингни.
Ботир бўлсанг, кўриклагин шахрингни,
Хушёрлик омон сақлар ўзингни.

Одил дейди мен сизлардан парвона,²
Хуш килигинг қилди мени девона,
Икковинг шам эрурсан, мен бир парвона,
Чнқариб берайми, ўғлим, созингни?

Эралихон: — Олиб келинг созларни, бир томоша ки-
лайлик кўриб, — деб бобосига бир сўз айтиб турибди:

¹ От маъносида.

² Қўлбўзмада ва шевада *пармона*.

Устозим, олиб кел, созни кўрайлик,
Нархини билдиринг, пулин берайлик,
Беш кунлик дунёда ўйнаб-кулайлик,
Соз олишиб кулбамизга жўнайлик.

Таърифинг кетгандир элга, устозим,
Созга караб келурмикин ғайратим?
Элимга эл кўшсам анча давлатим
Олиб келинг созларни, уйга кетайлик.

Биримизга қилмоқчисиз қилични,
Қилич таққан истар доим урушни,
Ғайратли мард билмас кундузи-кечни,
Олиб келинг, уста, мазгил кетайлик.

Хеч ердан қайтмайди мардларнинг ройи,
Ҳам созим кўрай, бўлиппи ¹ бинойи,
Душмандан ўч олса йўқдир гунойи,
Соз олиб кенг, уста мазгил кетайлик.

Юлдузни кўзлайди ботир пироги, ²
Ўткир бўлса устам қилган яроги,
Бизлар йўлбарс ҳам подшоннинг туёғи,
Созим оп кенг, хон қошига борайлик.

Бахорда чайкалар қўлларнинг ўти,
Ҳақиқатли бизлар шохнинг фарзанти,
Иккимиз ҳам ота-энанинг каноти,
Жавоб беринг, устам бердан ³ жўнайлик.

Ҳам тўққизга кирган ҳозир ёшимиз,
Обод бўлса, вилоят ҳам дашимиз,
Юртга юрт кўшмоқчи кўнгил хушимиз,
Рухсат беринг, хон қошига борайлик.

Биримизнинг отимиздир Эрали,
Биримизнинг отимиздир Шерали,
Икковимизга исм қўйган бир вали
Рухсат беринг, хон қошига борайлик.

Алқисса, уста Одил созларни битта-битта устахонаси-
дан олиб чиқди. Эралихоннинг қўлига бериб ўқ-ёйни,

Бўлдим. 2. От маъносида 3. Бу ердан.

Шералига берди ботмон қилични.— Омон бўлинглар,
деб бир сўз айтиб турибди:

Богбон бўлган терар тоза гулини,
Қорахон эгаси Булғор элини (нг),
Мен сизлардан, болам, ҳақ ҳеч олмасман,
Сўнг меросдан олар бобонг пулни.

Иншоолло, болам, етсанг камолга,
Сўнгра сўра бу бобонгнинг ҳолини,
Созим тўфон қилар душман элини,
Сўнгра олар фақир бобонг пулини.

Биринг суятон бўлиб Булғор элига,
Жумла кўргонларни олса кўлига,
Ботир бўлган қарар ўнгу сўлига,
Сўнг умидвор бўлар бобонг пулига.

Икковингнинг юрган еринг лолазор,
Пул олмади деб бўлманглар беқарор,
Иккингизга келса жумла ихтёр,
Сўнг умидвор бўлар бобонг пулига.

Иккинг султон бўлса магар шаҳарга,
Зарра ишонмасди бобонг сизларга,
Ўзгадан соз қилсам жумла наварга,
Сўнгра умидвор бўлар бобонг гавҳарга.

Уста Одил қилар жумла созингди,
Мендан талаб қилгин кўпу озингди,
Оламга бергисиз, болам, юзингди (р),
Сўнг пулини талаб қилар созингди.

Иккови созларни олиб, уларни кифтига солиб, бобонинг пул олмаганига уялиб; Шерали: — Ака, саксон куннинг меҳнатига нечук ҳақ олмай юборди? — деб оғасидан сўради. Эралихон укасига: — Тушундингми устанинг гапига? — деб бир сўз айтиб турибди:

Кўп пул берсак, келар отамга малол,
Ўлим ҳақдир, ўғилга мерос ҳалол,
Уста бобонг вали экан муқаррар,
Ҳалол қилиб сознинг пулини олар.

Куйган банда қон йиғлайди зор-зор,
Нега йиғламасин, олдда ўлим бор?!

Вали экан шу бобонгиз мукаррар,
Ҳалол килиб сознинг пулини олар.

Ўнгача маст ўғлонлар ўйнар ва кулар,
Интиланган шахрини мукаррар олар,
Меҳнатли мол бўлар кишига ҳалол,
Ука, ўзимизда бўлса ихтиёр,
Омон бўлсак, бобонг пулини олар.

Сен укамсан, менга бўлдинг хизматкор,
Эралига ҳам қувватсан, мададкор,
Сен укасан, иккимиз ҳам баробар,
Ҳам емагин пулин олар адисар.

Алқисса, иккови ҳам Ҳамро богбоннинг боғига келдилар ва богнинг гўзал жойларда сайр килиб (юрдилар). Кишин-ёзин соб бўлмасдан меваси, бу богнинг ҳам Қорахондир эгаси, салкин-себаргалик эди сояси, ҳар атрофдан келар гул, райхоннинг исси; уч кун сабр қилди юртнинг тўраси, уч кундан сўнг олдига келиб укаси: — Э, ака, яхши от килиб ҳамда яхши созларни килиб, доим юришимиз сояли чорбоққа, бу созларни қилдирдикми биз кўрмоққа, минмоқ керак икки илдам пирокқа, ботир бўлган сафар қилар йирокқа, — деди. Акаси қойил бўлиб укасининг сўзига, бир сўз айтди термиллиб юзига.

Ботир сўзин билиб сўзлар,
Шер юракли душман излар,
Сен қарчиғай, мен шунқорман,
Учса баланд ерин кўзлар.

Майдон чикиб чопсак пирок,
Шамолга булок музлар.
Бир шаҳарга отланайик,
Тамошабин ўгил-қизлар.

Ботир киши отланган сўнг
Ўн бош кесиб, юзга хезлар,
Душман кўрса дилин тузлар,
Хайрон бўлсин сертаминлар.

Икковлашиб от чопганда,
Диркиллашиб минган отлар
Сўлқиллар қулотузлар
Томоша қилсин юлдузлар

Эрали дер ҳам яхшироқ,
Чиройлидир ойдни юзлар,
Томоша айласак бизлар,
Ақлдонлар яхши сўзлар.

Иккови бир-бирининг гапини хуш кўриб, чин ғишт табласига қараб, ўрнидан туриб, хос саллаларни бошларига ўраб: «Майдонга чиқсак, бўларми бизга ҳеч тараф, олсак ҳар мамлакатни сўраб бўлмаса, отланайлик заррин пўталарни белимизга ўраб, ҳар ким маст ўғлон бўлса, бўлмайди хароб, от минар чоғида ҳам ичсак гулгун шароб, бир майдонга чиқсак атрофга қараб». Биров-бировининг қўлини ушлаб, катта-катта қадам ташлаб, от минамиз,— деб чунон думоғин хушлаб, табланинг эшигин ҳам оча бошлаб, Эралихон тилла сувлиқли югани каллагидан ушлаб, отларга қараб сўзни бошлаб, даставвал, Қорақашқани кичкириб, бир сўз дегани:

Етирсан табла-зиндонга,
Даркор бўлдинг Эралихонга,
Чопар бўлдик бу майдонга,
Жонивор отим, кел юганга.

Қулоқ сол икки ўғлонга,
Эгар солмоқчимиз сенга,
Чопамиз беҳад майдонга,
Э, жонивор, кел юганга.

Асли сенинг зотинг пирок,
Қамиш қулоқ, қуйма туёқ.
Отланмоқчи бизнинг думок,
Юганга келгин тезирок.

Қулоғинг бордир ҳам серак,
Тўрт оёғинг баайни терак,
Тургандан юрмоқ яхшироқ,
Кел, юганга сен беҳроқ.

Сени минган тогдан ошар,
Белнингга беклар ярашар,
Сени минган мингин яшар,
Кел, юганга сен тезроқ.

Ярашади тилла эгар,
Сенларни минади шерлар,

Томоша кип ўзга ерлар,
Кел юганга, эй жонивор.

Шералихон эмикдошим,
Қоракашка учар қушим.
Ҳам чопмоққа кетган ҳушим,
Безувон ¹ келгин юганга.

Отлар оғизларини очиб, чопишга ҳаёли қочиб, Эралихоннинг гапини ҳушлаб, Қоракашка тулпорни келиб сувликни тишлаб, неча бир алвонда ўйин бошлаб ва аммо Эралихон бир тарафдан жиловдан ушлаб, отини айвон тарафга чиқариб бойлади. Тўрик от ҳам уюридан айрилганга ўхшаб турди. Таблани кўтаргандай беҳузур бўлиб бир кишнади.

Шунда Шералихон ҳам оғасига қараб: — Бир таблада турган отларимиз бир-биридан айрилмоқни ҳуш кўрмас экан,— деб бир сўз айтиб турган экан:

Хилидан айрилиб бўлди девона,
Қойил бўлмоқ керак икки хайвона,
Қашқа шамдир, Тўрик бўлди парвона,
Уни ҳам чиқарсак лозим айвона.

Шаҳримизга икки хайвон дурдона,
Иккови ҳол тушди элим-макона,
Тез борайлик шовкин солди жаҳона,
Уни ҳам чиқармоқ лозим айвона.

Асл тулпор, нечук бўлди койишинг,
Икковингнинг бирдаймикан чопишинг?
Гузари титратди сенинг кишнашинг
Уни ҳам олиб чиксак айвона.

Шерали дер, акам, менинг ўзимди,
Эгам сарғайтмасин кизил тарзимди,
Олтин юган беринг менинг қўлимга,
Табланг бузар, олиб келмоқ лозимди (р)

Эралихон олтин сувликли юганни укасининг қўлига бериб: — Кўрдингми, хайвонлардан таълим ол,— деб бир сўз айтиб турибди:

¹ Тилсиз.

Икковининг бошка ота-энаси,
Икки тулпор улфатлашган чамаси,
Биз иккимиз бир отанинг боласи,
Чин булардан таълим олмоқ керакдир.

Хамройи чикувди бунча кишнади,
Буларнинг меҳрибонлигини англаб,
Акли расо аканг кўзин ёшлади,
Раҳбарлигин кўргин икки пирокнинг

Бир таблада иккови бўп кадрдон,
Чин таълимни шулардан ол, укажон,
Соат бўлди бир-биридан айрилган,
Акл билан буни билмоқ керакдир.

Бирн тулпор, бири ука, пирокдир,
Салтанатга токсак ўткир ярокдир,
Якин килар минсанг олис-йирокди,
Шулардай меҳрибон бўлмоқ керакдир

Хўп чукур ўйлагин, эмикдошимиз,
Бир юз йнгирмага кирса ёшимиз,
Оллоҳ берса акл билан ҳушимиз,
Тез олиб чиқ у тўбичокни.

Муллалар лол бўлар хазора анга,
От кишнаши насихат бўлсин сенга,
Мен акангман ўйлаб кўргин танангга,
Эрали дер олиб келгин айвонга

Шералихон табла томони чопа бошлаб, отнинг бўйнидан кулочлаб, руворай бўйинини беркитиб-энчлаб, гарданидан айлантриб кулогидан ушлаб, олтин қаллакни қулоғидан ошириб ташлаб, табладан етаклай бошлаб; ҳайвон неча бир ўйин бошлаб, ташқари суриб Шералининг қифтини тишлаб: «ховлиқма, ҳамроҳингга еткирарман». — деб отнинг максадига сўз бошлаб, тўғрига қараб, бир сўз айтиб, етаклагани турур:

Кетдимн чикиб хамройинг,
Зиндондай бўп табла жойинг,
Минади икки сипойинг,
Ошиқма, ҳайло хамройинг

Тилла абзал солай сенга,
Ҳам ярашдинг бу юганга,

Ўзим сайис бўлдим сенга,
Ошиқма, оп бораман айвонга.

Жасадинг хар отдан зиёд,
Тишлаганинг бўлди уят,
Ўнганинга бордир канот,
Ҳамроҳинг эмасми у от?

Чопмокка қойим майдони,
Отам Булгорнинг султони,
Бизлармиз икки ўғлони,
Ҳайло кўр-е, ҳамроҳинг ана.

Алкисса, юганинг устидан нукталаб, ишни ҳубдир пухталаб, ҳушёр бўлиб еталаб, кейинга тортиб, йўлни ўрталаб, ҳамройининг олдига етди. Отларни ювиб, сиддил ипак рўмолни баданига солди, ипак рўмол тармашиб отнинг кирини олди. Кушдай кип, тузаб, зар куббали зумрад эгарини солди, икки йиллик хирождан бўлган ёллушни бўктириб солди. «Нукра айил, тилла пуштап, энди ўтар бўлдинг кушдан, каминг йўқ йўрға юришдан, миниб чиксак, баҳр оларсан зоғ учмаган майдон-дашдан», — деб тилла абзалларини солиб, совут, қалқонини олиб, иккови ярок-аслаҳаларини тақиб, иккиси икки тулпорга миниб, Ҳамро боғбон бобосини чакириб, оёғини тилла узангига тираб, боғбон бобосига қараб, Эралихон бир сўз айтиб турган экан:

Икковимиз мана элда юрамиз,
Тирикликда энди даврон сурамиз,
От белига ҳавас билан минамиз,
Бобо, рухсат беринг, шикор қиламиз.

Тулпорларнинг бу белига минамиз,
Парвоз қилсак ким қаерга кўнамиз,
Бир майдонни кезсак икковгинамиз,
Бобо, рухсат беринг, бизлар борамиз.

Ок, хушрўй келган қоши қорамиз,
Майдон қандай жойдир бориб кўрамиз,
Кўримган жондорин балки урамиз,
Томоша кип яна қайтиб келамиз.

Томоша қилсак отамизнинг юртини,
Чопишини кўрсак икки отини (нг),
Ирғитсак қирларнинг ҳам баландини (га),
Бобо, рухсат берсанг, шунга борамиз.

Болаларнинг минди дўнон тойини,
Хўп томоша қилсак отам жойини,
Қидирсак тоғларнинг қиру сойини,
Рухсат беринг, шу жойларни кўрамиз.

Жасада зўр бўлар ботирнинг жони,
Қўлимиздан оқар душманининг қони,
Остимизда ўйнаб турса хайвони,
Жавоб беринг, бек отамнинг боғбони

Сизга муфт эмасдир отамнинг нони,
Шахардан чиқиб кўрмоқчимиз саҳрони
Етмиш битта дейди отам кўргони,
Жавоб беринг, бек отамнинг боғбони.

Эралидир Шерали ҳам ўғлони,
Тирик қолмас қанча бўлса душмани,
Йўлга солнинг, бобом, икки тўрани,
Жавоб беринг, салтанатнинг боғбони.

Эралихоннинг Ҳамро боғбон бобоси насиҳат тари-
қасида алпларнинг юзига қараб, бир сўз айтиб тургани:

Эй ботирлар, гулдай юзинг сўлдирма,
Ички сиринг душманингга билдирма,
Дўст кишининг хурсанд қилгин, ўлдирма
Шудир насиҳатим сенга, бек ўғлон!

Яхшиларнинг донм бўлгин қурбони,
Қулоқ солгин Булғор элнинг қолвони,
Ҳар қим душман бўлса тўққайсан қонин
Шудир насиҳатим сенга, беғижон!

Мискин кўрсанг манглайини қилагин,
.....
Душман шаҳрин қин ғалвирдан элагин,
Шулдир насиҳатим сенга, бек ўғлон.

Ҳар ерда ғапининг топиб сўзлагин,
Ёвни кўрсанг сен қайтмасдан хезлагин,
Ғаним кўрсанг бағрин доим тузлагин,
Тинг ярасин унга солгин, беғижон.

Тулпор отинг ёл, қуйруғин тарагин,
Бедав минсанг атрофингга қарагин,

Қамбағалнинг доим холин сўрагин,
Уларнинг дуосин олгин, бегижон.

Ҳамро дейди мен отангнинг богбони,
Юзингда пирпирайди нурнинг нишони,
Икковинг ҳам султонимнинг ўғлони,
Соғ бориб, саломат келгин, бегижон!

Алқисса, бобосидан оқ фотиҳа олиб, «дуодан йўқ-ланг»,— деб отини буриб, шаҳарнинг йўлларига кириб, тозиёна уриб, тинмайин юриб, ёйи, қиличини осиб, ёй, қиличи ботирларга муносиб, ёмон кўрганларга ботир кўзлари билан қараб, кўкайин кесиб; тўралик юзу хотири билан, дарвозахонагача бир неча ботири билан, сояпардачодирн билан, Шералихон қирағай ботири билан, жиловдор шотири билан ўтиб бораётган чоғида буларга эналари Гулмастуранинг тилла шомолликдан кўзи тушди.

«Ҳазина, давлатга тўймаган подшо». «Бир мамлакатни катлом қил»,— деб оталари буюрдимикан?» — деб кўнглидан кечнириб, юқори кўшқидан тушиб, рўмолини бошига желвагай ташлаб, бир учини қайтариб оғзига тишлаб.— Садағалар, тўхта! — деб чопа бошлаб, етиб бориб каттакон ўғлининг жиловидан ушлаб, йўл бўлсин, деб бир сўз бошлаб, ўғлонларнга айтгани:

Фарзандли уй доим бўлар лолазор,
Икковингни кўрдим, бўлдим беқарор,
Дол бўйингдан энанг бўлсин садаға,
Эй кўзи-кўчқорим, сенга йўл бўлсин?

Кўқарсин лолалар фасли гул бўлсин,
Қарши душман донм сенга эл бўлсин.
Жасадингдан мендай қаъбанг садаға,
Булғорнинг тўраси, жонлар, йўл бўлсин?

Қизил жағда сўзлар бурро тил бўлсин,
Ҳар ким душман, эшигингга қул бўлсин,
Бу турхингдан мендай энанг садаға,
Булғорнинг эркаси, ўғлим, йўл бўлсин?

Дунёда алпларим ўйнасин, қулсин,
Оламда душманлик, болам, қурисин,
Соғ кетган саломат ҳар ерда юрсин,
Булғорнинг эркаси, болам, йўл бўлсин?

Ўрдак, ғознинг учар ери кўл бўлсин,
Худо берган умринг сенинг мўл бўлсин,
Икковингдан мендай энанг садага,
Булғор элнинг соябони йўл бўлсин?

Икковингнинг ўйнашганинг гул бўлсин,
Кеча-кундуз менинг дуом шул бўлсин,
Аввалги суйганинг, ўғлим, ул бўлсин,
Мамлакат эркаси, кўзим, йўл бўлсин?

Гулмастура дейди менинг отимни,
Мен сизларга берган ордоб-сутимни.
Соябони мурда ҳам жасадимни(нг),
Кўзимнинг равшани сизга йўл бўлсин?

Эрали энасига караб, бир сўз деб кетиб бораётир:

Икковимиз ҳам эрка, элда тўраимиз,
Ўлмасак оламда даврон сураимиз,
Бизлар учун гамли бўлма, энажон,
Беш кундан кай, ¹ насиб бўлса келамиз

Майдон-майдон кўрсак отни сураимиз,
Отамнинг қаламравин кўраимиз,
Ҳам элнинг пасту баландини билаимиз,
Бизлар учун кўп куймагин, келамиз.

Ок фотиҳа беринг Эралixonга,
Хурсанд бўлиб жавоб бер икки болангга,
Сиз суянган иккигина ўғлонга,
Беш кунгача рухсат бергин болангга

Жавоб бериб: — Олгин, олдирма; тўлсанг, тўкилма;
душман кўрсанг, ҳеч инграиниб букилма; дуоғўйман, болам,
икковгинангга, беш кундан сўнг учрашгин энангга! —
деб то кўздан йўқолгунча, ўғилларининг йўлига караб
қолди Беклар Булғорнинг пўлат дарвозасига етиб, юз
алвон отини ўйнатиб, жиловхона олдида отини тўхта-
тиб — Бизлар бир тарафга урушмоқ-савашмоққа бораёт-
ган эмасмиз. Бу майдон-четда шавкатли салтанатимиз-
ни ким кўради, энди сизлар қолсангиз ҳам бўлади, —
деб бир сўз айтиб турибди.

Кейин

Майдонда отларга ғозн,
Беклар кўлида бордир сози,
Нолалар булбул овози,
Хуш овозлар, хуш қол энди.

Бирга келган энди эрлар,
Азаматлар, наъра шерлар,
Бизини ҳам Эрали дерлар
Бегу хонлар, хуш қол энди.

Остимизда ўйнар отлар,
Ҳар ким ўз кўнглини шодлар,
Дўсту ёр, яхши улфатлар,
Нуктадонлар, хуш қол энди.

Ўтар биздан ёзу кишлар,
Ҳамро, улфат, йўлдошлар,
Кизил юзяи каламқошлар,
Э, улфатлар, хуш қол энди.

Эрали айтар, чин улфатлар,
Мулла бўлган, чиққан хатлар,
Мулла бўп чиққан саводлар,
Билимдонлар, хуш қол энди.

Эрали, Шералихоннинг Умархон деган дўсти — мактабдоши: — Дашту сахрон сайил қилиб келар икки тўраларнингиз, агар урушга бормасак, шунда қолиш маъқул бўлар, — деб бекларга жавоб берди. Умархон бекларга оқ фотиҳа олиб бериб: — Қачон равшан юзингизни биз кўрармиз? — деб бир сўз айтиб турган экан:

Бедов минган белдан ошар,
Хидир кўрган киши яшар,
Душман кўрса, ақли шошар
Қачон сизга кўзим тушар?

Душман кўрса қувалашар,
Зўр бўлса дамидин тушар,
Бўйларнинг отга ярашар,
Қачон сизга кўзим тушар?

Йўлга тушган йироқлашар,
Қайтиб келган кучоқлашар

Сен йўлда, бағрим уюшар,
Келганда дўстинг ўпишар...

Обод Булгорнинг каласи,
Икковинг султон боласи,
Умардир тўралар дўси,
Тез келинглари гурунглашар.

Умар оқ фотиҳани бетига тортди, йўлга сопи икки ул-
фатди ва қайтариб шаҳарга жамоатди, ҳар қайси ўз
йўлига тарқалиб кетди; энди Эралихондан сўранг мас-
лахатди:

Икков миниб тулпор отди,
Майдонга чиққанда марди (р),
Чопмоққа ҳаваси кетди,
Қимнинг оти юғурик,— деб
Қилаяпти маслахатди,
Шипирма камчиға тутди.
Қўринг икки бу бекзотди,
Бедов отларин ўйнатди.
Олтин сувлигин чайнатди,
Олтой боқилган хом отди (р),
Ҳам оппоқ кўпикка ботди,
Майдонда отин диркиллатди.

Ўзини билган доноди (р),
От чопишга қувонади,
Отган ўқдайин боради,
Ўзангисин яркиллатди.

Қўрмайсизми, икки мардди,
Қўринган жондорни отди,
Иргитиб неча дарбантди,
Бедовларни яркиллатди.

Қир келганда қиялатди,
Жар келганда ёкалатди,
Чуқур сойлардан иргитди,
Бедов отларин ўйнатди.

Дўстларни кўрса жовланиб,
Бир-бирига ҳам қувониб,
Ер деганда гул-гул ёниб,
Гоҳ ерда жиловин тортди.

Шу кетишдан уч кун кетди,
Уйкулар кобоққа котди,
От совиб қувигин тортди,
Бўшатганда қушдан ўтди.

Хайманнинг тоғига етди,
Тоғ баланд, ёмон чағатди,
Қўринг, икки тулпор отди
Тошни ёнгоқдай ушатди.

Қўринг, икки ака-ука,
Икковининг от чопгани
Баланд тоғни гумбуллатди.
Найзанинг тиғи пўлатди,

Бедов отларнинг шамоли
Балки булоқни музлатди.
Отлар чин совигандан сўнгра
Бўйрадай ёзди қанотди.
Бир баланд газлага етди,
Қараса, қирдан баландди
Иккови ҳам қўл ушлашиб,
Бирдай отини ирғитди.
Олти қулоқдан зиёдди,
Найзаси-ку чин пўлатди
Уни қифтига такқанди,
Ҳам учини пириллатди.

Қуббали зар қуюшқон,
Аслдирки, чин қайишдан.
Қосадай тўнтарилиб тушган,
Қуббасини яркиллатди.

Зар чашма булоққа етиб,
Мардлар қўнглига гап ўтиб,
Иккови отин тўхтатиб,
Қилайлик деб маслаҳатди.

Алқисса, Шералихон: — Бу тубсиз бепоёнда токи умримиз борича от чопган биланким, бир четига чиколмайдиғанга ўхшаймиз. Қорли тоғлардан ошиб, тўққиз ёшимизда адашиб, бунча маст бўлиб туташиб, қайда борармиз? — деб оғасидан сўради. Аммо Эралихон: — Дўстимнинг гапига мувофиқ, Умарнинг чин дўстлиги худодан ортиқ, унинг айтган гапини тутиб, шуйтиб келдим

Шундай қилиб.

тогдан ўтиб: дўстнинг ҳам гапи икки бўлмади, энди ихтиёр сендадир,— деб отлардан тушиб, Зарчашманинг бўйида ётишиб, отларини ўтлатишиб, шунда қилди гафлатди.

Эрта бўлиб тонг отди. Қўринг Эрали марди, ёйни қўлтўққа тортди, оралаб чагатди, ўн бир қакликни отди, келиб Шералихонга кўп ўтин тўдалатди. Қакликларни гўшт қилиб, найзасига тортди, кабоб қилиб, уларнинг олтисини Эрали, бешовини Шерали еб отлар ёнига ўтди. Айил, пуштан бўшатди, қотган терисин ушатди, олдинкейин абзални қайта бошдан ўқшатди. Бошқаватдан сулуваб, минди икки бек отди.

Уч кундан сўнг изига қайтди. Ўтган тоғларни санашиб қайтди, етти қорли баланд тоғни санашиб ўтди «Элатга қуруқ бормок ботирларга уятди, ўлжа қилиб борган бек ул амали зиёددи» Иккови қип келганда шу маслаҳатди, айни асрга вақт етган чоғида шарқ томонда бир қўлнинг устига келиб чиқди.

Шунда отнинг давулини дўнгиллатди, сонсиз қуш учиб кетди. «Овли, хўп бинойи жой экан»,— деб отидан тушиб, дарахтларга отларини бойлашиб, иккиси ҳам қўл атрофида бўйлашди. Оралаб бораётган чоғида бир ойдинда Эралининг етти гозга кўзи тушди, Шералини чақириб, қўл чайпаб имолашди. Иккиси ҳам бир жойга жам бўлиб, Эралихон укасига қараб: — Бу гозларни урмоқ қайсимизнинг ҳакимиздир,— деди. Бу гапга Шерали: — Ешим кичик бўлгани учун буюрсангиз, менинг ҳаким. Уста Одилнинг амрига қараганда, сизнинг ҳақингиз,— деб уста Одилнинг гаданинг маъносини тушунтириб, оғасига бир сўз айтиб турбди.

Иккимизга ҳудо берса ривожни,
Ботир ёни билан қилар ҳурашни,
Шу вақтда мен сийтарман қилични,
Ей сеининг номинга бўлган, оғажон.

Сиздан лозим бориб отмоқлик қушди,
Мен номинга бўлган ботмон қиличди(р),
Сиз биласиз у ёй билан отишди,
Отиш сиздан лозим бўлар, оғажон

Иккимиз ҳам Булғор элининг полвоми,
Қўлимдан оқади душманининг қони,
Уста Одил гаданининг йўқ ёлғони,
Соз эгаси сиз турурсиз, мергани.

Мерганининг ярашар писиб боргани,
Тўда бўл учганди кушларнинг кони,
Писиб боринг, оға, кушлар кўрмасин,
Бора беринг, оға, кушни ургани

— Хўп бўлди, деб Эралихон ёйини қўлтигига қисиб, қамишли томондан писиб, сувли жойлардан ўтиб, қамиш ни манглайига тортди, икки гозни нишонга олиб отди, бировининг тўшлигидан ¹ тешиб, у бирисига ҳам солди жарохатди. Аввал теккан сувнинг бетиде кўзғолмай ётди, жарохат бўлганининг ҳам қаноти шалпайиб, жуни хурпайиб кетди. Ул бешови ганкиллаб учиб кетди, икки таноб ер бўйи бу ҳам ² кейинда қолиб, базўр сувнинг устидан ўтди. Шералихон қараб турган еридан бирдан миниб тўрик отди, юздириб ойдинга етди. Турган ерида кушнинг бошин кесиб, қанжигега гозни тортди. Ақасига — Мин, у отни! Унга ҳам ўк теккан ўхшар, йиқилади,— деб гумон етди. Ов шундай қизик нарсадир. Иккови икки тарафдан куш изидан чопди-кетди; бирон тош йўл юргандан сўнгра куш асло кўринмай кетди.— Куш йиқилмас, бакувват,— деб отин тўхтатди. Иккови отин тўхтатиб ³ «Оббо, икки куш отиб, бирини олдиқ, бирини ололмадиқ»,— деб келатир эди, ерда қизил қон кўрди. Бириси айтди: — Шу яраланган гознинг қони. Бириси айтди: — Бу ўзга қондир. Шаҳар яқин қолибди, ке, бекор кетгунча, эрмақ; бу қоннинг сабабини билайлик. Ҳар уч-тўрт таноб ерда бир томган қон кўриб, қон изи билан кела берди.

Алқисса, бу қон ўз отасининг шаҳрига кирди. Аммо булар бу қоннинг изини гузарма-гузар қидириб, қон изи билан олға борди. Бу қон охириламо кичик энасининг турган қулбасига борди. Тўққиз паҳсалиқ раббат эди унинг макони, хўп айланиб кўрди икки ўғлони, бошқа ёққа ҳеч кетмади томган қони. Эралихон айтди: Шул эмасми кичик энам макони, отамиздир Булғор элнинг султони, бу қулбада суюб олган жонони Юргин, дарвозага икков борайлик, куш йиқилган бўлса, сўраб олайлик. Сўрамоқнинг айби борми? Иззат қилса, берар, икки тўрани, қичкириб сўрайик кичик эгани.

Дарвозахонага етиб, отларини тўхтатиб, дарвозани тақиллатиб, берарми, деб умид этиб, Эралихон энасига шу сўзни айтиб турган чоғидир.

Тўшидан ² Ярадор гоз ³ Отин секинлатди маъносида

Бедов минган майдон, чўлни кўрдими,
Ойдин кўлдан икки ғозни урдими,
Э, улуғим, бизлар овдан келамиз,
Бир ярадор ғоз шу ерга келдимн?

Остимизда ўйнайди тулпор сочи,
Шу работга келди конининг изи,
Энамсан, энди сиз бир улуғим,
Кулбаиғга келдимн ярадор ғози?

Бизмиз Эрали, Шерали кўзи,
Бизларга энасиз, отамнинг нози,
Кулбаиғга келдимн ярадор ғози?
Улуғим, рахбарим, бир ғоз келдимн?

Ботир кишининг бордир номуси, ори,
Тўғри кишининг кўнглида йўқ ғубори,
Ҳам сиз отамнинг суйган ёри,
Рахбарим, улуғим, бир ғоз келдимн?

Булбул ошиқ тар очилган гулнингга,
Бизлар хол тушганмиз Булғор элингга,
Келган бўлса чиқариб бер улингга,
Э, рахбарим, ярадор ғоз келдимн?

Бу бошимга хос саллани ўрайман,
Омон бўлсам мамлакатни сўрайман,
Ташқаридан ичкарига карайман,
Ўқ теккан ғозимни сиздан тилайман.

Эрали дер на суннат бор билмайман,
Ғамгин бўлсам асло ўйнаб кулмайман,
Емон кўрсаиғ, бундан буёқ келмайман,
Тез чиқариб бергин, бокка жўнайман.

Алқисса, отасининг суярча Гулчеҳра ёрининг ғозлари эди. Гулчеҳра ўттиз етти ёшига кирган эди, ушбу ёшигача ўғил-киз кўрмади: «Тўртови ўғлим, учови кизим»,— деб фарзанд ўрнига кўриб, асраган етти ғозни бор эди. Сочини юниб, шоналаб турган чоғида ўғил ўрнига кўриб юрган ғози олдига келиб йиқилиб ўлган эди. Беш ғозини тирик кўриб: «У бири қайда қолди экан?» — деб турган чоғида дарвозадан товуш пайдо бўлди. Эралихонга ўхшаб кетди довуши, ундан ҳам зиёда бўлди қойиши: «Бу ишни қилмас эди бу икки ёши, буюрган мен шўрнинг катта кундоши; шулардай кесилсин Эралининг боши»,— деб сочини

ёйиб, тирналаб, юзини йиртиб, дарвозага етиб, даркиш-
дан¹ ташқарига кўзини тутиб караса, у «киз» деган ғозини
ҳам қанжиганда кўриди. Дарвозани оча-оча шу сўзни
айта берди:

Сизларми, наймитлар², элнинг тўраси,
Вайрон бўлсин бек отангининг кулбаси,
Қундошдан бўларми кишининг дўси?
Худди мендай йиғлаб қолсин энаси.

Сабаб надур бу кулбамга келдинглар,
Энангининг амрини, наймитлар, қилдинглар,
Сабаб надур, икки ғозим урддинглар,
Илойим ўлинглар элнинг тўраси

Билмас эдинг, буни энанг ўргатди,
Унинг амри билан боламини отди,
Зўрлик қилиб мени бағрига тортди,
Фарзандга раво бўлурми энаси?!

Ох, тигу пўлатнинг хинингдан тортдинг,
Ўлдирарман, деддинг, менга кўрсатдинг,
Ярим окшом эди сенлар келганинг,
Навбатига бошлаб ишим ўхшатдинг

Отанг ҳаёт, қайтди³ бағрингга тортдинг,
Хўп боладинг, менинг ишим ўхшатдинг,
Худое жувоимарг ўлгин, Эрали,
Снёсат қилдинг-да, ғозларим отдинг

Мен лозимми сизлардайин болама,
Бир аёлга уч киши раво бўлама,
Шариатга шу гап тўғри келама,
Отанг тирик, сен, наймитлар, йиғлатдинг

Гулчеҳра дейдилар менинг отимни,
Энди қимга қилай дод-фарёдими.
Айлайин юзимдан ушбу уятди,
Бу ишни қилганларинг ҳақиқатди (р).

Шеразихоннинг ўнгирига тармашди: — Мени бу кул-
бамда овлоқ кўрддинглар, ўйнаб-қулиб бу кулбага кир-
динглар, бу ишларингни бўйинингга олинглар; йўқ десам,
чиндан мени урддинглар; мен совлиқдай, кўчкор бўлиб

¹ Тирқишдан.

² Ноумидлар. ³ Қандай қилиб.

сурдинглар. Булғор мамлакатада ё сизлар туринглар, ёки мен турай,— деб ўнгирини руворай бекита бошлади.

Шунда Эралихон бунинг йиғисининг душманлик эканини билиб: «Хай дариг, отамизга рўйи сиё қилди. Агар шу ғози учун шуча шовкинни қилган бўлса, кўпроқ ғоз олиб берайлик десак, билмасдан урганмиз,— деб билдирсак, элансак, гуноҳимиздан ўтармикан?» — деб энасига қараб, бир неча ердан тусмол келтириб, бир сўз айтгани:

Ойдин кўлдан биз билмаси урамиз,
Бу ишларни тақдиримдан кўрамиз,
Илоҳим демагин бунча, энажон,
Бир ғозингга ўн ғоз олиб берамиз.

Тухмат улуғ, буни бизлар биламиз,
Ўқиб юрган бизлар ҳам-ку мулламиз,
Юрдирсанг тухматинг, тайин ўламиз,
Кўп қарғаманг, ўн ғоз олиб берамиз.

Раҳм айлагин, бизлар ўйнаб куламиз,
Сизники экан ғозлар, ҳозир билдик биз
Э, раҳбарим, бу гуноҳдан ўтинг сиз,
Ҳар ғозингга ўн ғоз олиб берамиз.

Қўнглингда кўп экан тухматнинг бари,
Бу тухматни қилма, отамнинг ёри,
Беэга бўлмасин Булғорнинг шаҳри,
Ғоз бозорга юринг, олиб берамиз.

Бизлар ёринг тилаб олган боласи,
Икки ғозинг урган, шудир гуноси,
Отам тирик, тухмат қилманг энаси,
Юринг, эна, ғоз бозорга борайик.

Эна тухмат қилармикан улига,
Қуш жонивор топилади пулига,
Раҳна солманг бу отамнинг дилига,
Ҳар бир ғозга ўн ғоз олиб берайлик.

Не гап бўлди бек отамнинг ёрига,
Юзимни бермасди жаҳон шаҳрига,
Ҳеч киши йиғларми жониворига,
Ҳар бир ғозга ўнта ғоз ол берайик.

Сенга не иш қилди Эрали ёшинг,
Тухмат қилма, ахир, кесилар бошинг

Бу ишдан беҳабар турур кундошинг,
Ўнтадан оп берсак кўпаяр кушнинг

Алкисса, Гулчеҳра маҳкам тармашиб, руворай ўчакишиб, довуши гузардан ошиб: — Дод, қарокчи. Булғорда мўминлик борми? Баъзи кечаси отаси, келмаган кунига икки боласи, отаси тирик бўп, мен бўлмайманми бу ноумидларнинг энаси?! Халойик, йиғилинг! Ҳозимни отди, иккови навбатига бўйига тортди, шу вақтгача кўзим кўрган йўқмиди, буларга қилсам тухматди; дод, қарокчи, — деб фарёд қилди. Аммо Эралихон ишнинг бузилганини чин англаб, пичоғни хинидан тортди, укасининг ўнгирини кесди.

Кўринг бу шағал мастди, душманлигини этди, — деб бог тарафига қараб, отин кенг кўчага буриб, камчилар солди, энаси чапак чалиб ўрдада қолди: «Е шулар турсин шу шаҳарда, ё мен турай! Аввали бу тухматни қилмоғим керак эмасди, энди гузарга битта-яримтага маълум бўлди. Бу хийлани юрдирай, ё ўзимни, ё шу икковини ўлдирай», — деб ўрдага кириб, юзини тиндалаб, этағини чок қилнб йиртиб, сочи сумбуллари қирмиз қонига бўйаб: «Подшога бориб маълум қилай», — деб гулсупанинг юзига чикқан чоғида, Бўзқоракўз отини миниб, суярча ёри кўнглига ўтиб, қелди ёрининг ўрдасига етиб. Қараса, супанинг устида ёри қонига ботиб турганига кўзи тушиб: «Мен тирик борман, ким зиёдагарчилик қилар ёримга? Мен султонман, эгасиман элимди, мен тирикман, ким босибди гулимди, ҳар қас бўлса, унинг ҳақи ўлимди (р)», — деб дарғазаб бўлиб, отини супанинг тағига келтириб тўхтатди. Гулчеҳра ёрининг кўзи подшога тушиб: — Келгилигингиз қолмади. Дод, икки ўғлингнинг дастидан! — деб йиғлаб, подшога боқиб, қора кўзларидан ёшн оқиб, бир сўз деб тургани:

Томоша қинг кўзимдаги ёшима,
Келма дейман ҳаргиз, подшо, қошима,
Ярим оқшом ноз уйқуда ётувдим,
Икки жувонмаргинг минди тўшима.

Қаттиқ савдо тушди менинг бошима,
Сиз тирик, мен лозимми икки ёшнинг,
Ярим оқшом мамлаб ухлаб ётувдим,
Икки ўғлинг минди қордай тўшима.

Мени харом қилди сиздай ёрима,
Келганингча қилди сизга сарима,
Ярим окшом поз уйқуда ётувдим,
Жувоимарглар тайин минди багрима.

Қулоқ солиниг, жуфтим, менинг сўзима,
Хонадоним кўринмайди кўзима,
Ярим окшом маст уйқуда ётувдим,
Эралихон бокди гулдай юзима.

Сиз баланд адолатда турганда,
Мен муносибми шу икки кўзима,
Ярим окшом мамлабгини ётувдим,
Тиг, пўлатни кўрсатдилар кўзима.

Ўғил-эналлик ҳам шундай бўлама,
Харом бўлдим, бу олдимга йўлама,
Ҳеч бир аёл уч кишига бўлама,
Зўрлик қилиб қўйди танин танима.

Йўқ деб эдим икки ғозимни отди,
Ўк, тиг, ханжарини менга кўрсатди,
Зўрлик қилиб навбатига оп ётди,
Вой десам, қилчин қўйди бошим.

Шу вақтгача ҳеч қилпидим ¹ тухматди,
У икковни билмас эди бундоқ одатди,
Бу савдони шум энаси ўргатди,
Энасининг амри билан багринга тортди.

Эрали, Шерали дейди у икки ёшди,
Катта ёринг бизга пухта кундошди,
Сиз беҳабар, келгандан бери мен билан ғашди (р),
Икки ўғлинг булгар мендай бувиқшди.

Икки ўғлинг тайин қилди шу ишди,
Қун бўзариб, энди чиқар вақтинда,
Мен тагинда ўнгири тутиб ётувдим,
Пичогини солди-да, кесишиб қочди.

Қулоқ сонг Гулчеҳра ойим тилига,
Хароб бўлдим мана Булгор элига,
Мен бораман олим, мулла қошига,
Бир аёл бўлурми ота, улига?!

¹ Қилиб эдимини.

Подшо отин тўхтатиб, қамчининг дастасини эгарнинг қошига қўйиб, ўрим тарафини манглайига тутди. Дунёнинг бор гапи кўнглидан ўтди, кўзининг ёши ҳўл қилиб кундал мовутди, бир соатча шу фикрга кетди. Заррин пўтасини белидан бўшатди, билдирмасдан кўзининг ёшини артди, сўнг от устиди кўтарди жасадди. Ёрига қараб, инсофини тилаб, бир сўз айтиб турибди:

Инсофин тилайман сендай гулимди,
Келгани рост бўлса, хаки ўлимди (р),
Бир сирача гуноҳидан ўт, ёрим,
Ўлдиртirma, икки ёруғ дилимди.

Бесоҳиб қилмагин Вулғор қаламин,
Бу савдо ингротди менинг танамни.
Гуноҳидан ўтгин икки боламни,
Бесоҳиб қилмагин мурда-танамни.

Қариганда менга солма меҳнатни,
Тилаб овдим ¹ иккигина фарзантни,
Сенинг инсофингни ҳақдан тилайман,
Боламга қилмагин бунча тухматни.

Бир сирача қара менинг юзима,
Улар тирик қолсин менинг изима,
Суйиб олдим мен уларни тизима,
Бу тухматинг қилма икки кўзима.

Қариганда гам солмагин бошима,
Раҳмнинг келсин менинг кўзда ёшима,
Бу тухматни қилма икки ёшима,
Улар эга мен ўлган сўнг лошима.

Қораҳон дер ҳеч бир яхши ўлмасин,
Яхши одам ҳеч ёмонлик кўрмасин,
Қўп йиғлама, шаҳар мардум билмасин,
Раҳм эт, ёрим, икки ўғлим ўлмасин.

Шунда Гулчеҳра ойим:— Е икки ўғлингни ўлдиргин, кўзинг қиймаса, мендай гулингни ўлдиргин. Бу номус-орга чулғониб қайтиб бош кўтариб юрарман?! — деб ёрига қараб, кўзини ёшлаб, йиғлаб, шум довушлаб, «Дод, қарокчи!» — деб ўзини ўзи муштлаб тўхтаган чоғида

¹ Олиб эдим.

подшо: «Шарманда бозорини юритар бўлди», — деб отини буриб, ғамга тўлиб, гулдай юзи сўлиб, қалди букилиб, кўздан ёши тўкилиб, юрак-бағри сиқилиб, хуши кетган жойида отидан йиқилиб, ёридан шаъни синиб, давлатхонасига етиб, мирохўрларга отини ушлатиб, хўрсиниб ёши кетиб, давлатхонага томон қадам ташлади.

Қосимхон: «Нима гап бўлди экан, бу икки тўражонимга бир воқеа бўлди экан?» — деб подшонинг орқасидан етиб, кўлидан ушлаб, «Саломатлик?» — деб гап бошлаб, икки тўражонни сўраб, подшонинг ғамгинлигига қараб, бир сўз айтиб турибди:

Қўнғил бузик, аҳволингиз ёмонми,
Ёмон кунда тоғлар бети туманми,
На сабабдан ғамгин бўлдинг, султоним,
Худо берган икки укам омонми?

Бир хафалик савдо сизга бўлганми,
Бир тарафдан бисёр лашкар келганми,
Ё шаҳарда бир ходиса бўлганми,
Мен сўрайман тўражонлар омонми?

Не сабабдан ғамгин бўлди дилнингиз,
Саломатми пойтахти, элингиз,
Турхунгизга хижолатда қолдим мен
Подшоҳим, омонми икки улингиз?

Қаҳрабодай саргайибди тарзингиз,
Ғамли қулдай ёшли кўрдим кўзингиз,
Ғам чеккандай кўринасиз, султоним,
Омон-эсон борми икки кўзингиз?

Қосим дейди мен салламни ўрайман,
Ғамгин бўп, хон, дийдорингга қарайман,
Сўзланг хоним, қулоқ солиб фаҳмлайман,
Икки тўражонимни мен сўрайман.

Шунда подшо: «Еримга инсоф берурмикан?» — дилида ўйлаб, Қосимхон вазирга: — Ҳозирча омонлик. Олдиниздаги гап бўлгандан сўнг билинар, сен билан менга қоронғидир, — деб давлатхонага чиқиб кетди. Подшо давлатхонада ғамгин ёта берсин, энди бир сўзни подшонинг суярача ёридан сўранг.

Гулчехра: «Энди ўтиришнинг фойдаси бўлмас», — деб ўлган гозларининг бировини дарвозахонага ташлаб,

хар парига ёкти зумрадлар таккан «ўғил» деган гозини кўтариб, шаҳарнинг ўрта кўчасида чапак чалиб: «Дод, қарокчи! Бир аёлга ота ва икки ўғил, учаласи раво бўла-ми?» — деб подшонинг давлатхонасига қараб кетаётир. Ўзини ўзи уриб, борди давлатхонага кириб, мирохўр, тўк-сабо, додхолар кўриб, бу ёққа келнинг, — деб кичкириб; додхо беклар: — Э, синглим, подшо адолатда турганда, бизлардай бек хизматида юрганда, ким бидоҳат қилди сизга? — деб сўради. Гулчеҳра доду вой қилиб, бир сўз айтиб турибди:

Жабр кўрмаса-ку, киши йиғларми,
Бидоҳат кўрмаган бу ерга келарми,
Подшо ҳақиқат ким ишни сўрарми,
Ҳеч бир аёл уч кишига бўларми?

Ажал етган кишининг купи тўларми,
Қуни тўлмай ҳеч бандаси ўларми,
Зулм кўрмаган киши бу ерга келарми,
Ҳеч бир аёлни уч киши бўп оларми?

Сизлар юрдирдинглар бу шариятди,
Тўғрилигим менинг ҳам ҳақиқатди (р)
Отаси ва ҳамда икки боласи
Бир аёлни олиб юрса бўлами?!

Ўшитинглар, Гулчеҳрадир отим,
Ернинг ўғли бўлса, бўлмайдим фарзандим?
Ўлай, агар гапда бўлса ғалатим,
Мен энаси, босди икки фарзандим.

Мулла, олимлар ҳам турган сипохилар: «Бу сиёсар-нинг додининг маъниси чуқур кўринди», — деб. — Қайси гузардан ва қайси диёрдан? Бу гапнинг маъносини очик қилинг, синглим!» — деди. Шу вақтда аёл душманлигини билдирмай, фикрини баён қилиб турибди:

Бир шикаста ғарибларнинг бириман,
Айтайин сизларга ҳали тириман,
Қорахон дейдилар менинг ёримни,
Ўшитинглар, шу хумсанинг гулман.

Ситам кўрганларнинг мен ҳам бириман,
Булғор элнинг азоб кўрган шўриман,
Бу шаҳарда жабр кўрдим, халойиқ,
Таиниғизлар, мен подшонинг гулиман.

Ешлнгида миндирардим бўйнима,
Жабр кўрдим, хар на десам майлима,
Подшоҳингнинг энди икки ўғлони
Ярим окшом бориб кирди кўйнима.

Эралиси кўлин солди норима,
Харом қилди Қорахондай ёрима,
Хам қиличин кўяр бўлди сарима,
Навбат билан чўкди иккови бағрима

Кўп насихат бердим икки ёшима,
Қабул қилмай қилич қўйди бошима,
Икковлашиб ноз уйкудан уйғотиб,
Навбатига минди қордай тўшима.

Йўк деб эдим икки гозимни отди,
Жувонмарглар мени бағрига тортди,
Уят гапни қайтиб сизларга айтай,
Тўғриси ишимни бошлаб ўхшатди.

Муллалар, очишинг, ўқишинг хатди,
Қаерда буйруғи бордир у қудратди,
Юрдириглар, яхшилар, шариятди,
Ўлай, таксирлар, мен қилсам тўхматди.

Адисар хоннинг кўзи қиймайди.
Шу иккала ўзи суйган фарзандди.
Розиман ўлдирсин мен сиёсарди.

Гулчеҳра дер мендай гулнинг отини,
Билдингларми гапнинг хақиқатини,
Бесоҳиб қилмасин шу давлатини,
Ўглини қўйсин, сўйсин паризодини,

Алқисса, беклар, уламолар, пирдон ва ҳамма ақли
расолар — жамоат бари аёлни ияртиб давлатхонага бор-
дилар. Ҳамма муллаларнинг орасида доноси Хатим Карда
деган мулла бор эди. Хатим Карда шариятнинг юрдирмоқчи
бўлиб, подшога қараб: — Ўғилларингнинг айбини яши-
риб, шариятнинг посид қиласизми? — Бу нотавоннинг ҳоли-
га қара,— деб Гулчеҳрани кўрсатиб, айтган сўзи:

Аҳволига қара, хоним, гулингди,
Бадкорликка бошлик бўлган улингди (р),

Бир неча вақт босган эмиш гулингди,
Бахридан ўт икки жону дилингди.

Ўзинг тирик, босган эмиш ёрингни,
Уларга кўрсатма ҳеч дийдорингни,
Хоним, биласанми номус-орингни,
Жаллод буюр, сўйдир кокилдорингни!

Подшодирсан, шариятни биласан,
Энди шу савдога одил бўласан,
Агар мени десанг энди, султоним,
Икковини бирдай дорга иласан.

Ҳаромзода босар бўлди элингни,
Кўпайса бойлайди билгин кўлингни,
Шариятни ҳам юрдирсанг, султоним,
Хукмқушга буюр икки улингни.

Олиб кеп тўғри қил ўғлинг гулингга,
Тайин қилсин болаларинг бўйнига,
Бадкардалар ўлса, хоним, майлига,
Подшо мардум раҳм этмайди улига.

Менман муллаларнинг доно гардони,
Беамир чиқмасди чибиннинг жони,
Ул¹ келса билинар-туҳмат, ёлғони,
Чин бўлса сиздай хоннинг душмани.

«Элга овоза бўлди, туҳматни юргизар бўлди»,— деб
ёрига қараб,— Ҳай-ҳай, барақалла, боргани чинми? —
деб сўраб, подшо бир сўз айтиб турибди:

Нечук бўлди сенинг кори-меҳнатинг,
Юзингдин кетибди шарм-уятинг.
Менинг ўғлим билсанг, сенинг фарзандинг,
Бўйнига қўймоққа борми исботинг?

Ғамгин бўлиб мен юзингга қарайман,
Улар гуноҳини очик билмайман,
Хафалик бор, нозим, ўйнаб кулмайман,
Улар келса, менки шохид сўрайман.

Амр айлайман олиб кел деб жаллодга,
Икки болам тортилмасин туҳматга;

¹ Уғил.

Пухта билгин, шоҳид, исбот сўрайман,
Тайини килсанг, мен уларни тўғрайман

Мен билурман, йўқдир зарра ғуборим,
Ҳақиқат сўйлагин, гул юзли ёрим,
Килгани рост бўлса икки шункорим,
Конларга бўялсин у тилла дорим.

Қорахон дер кулоқ солгин зорима,
Чин бўлса, осаман тилла дорима,
Тайини килгин икки кокилдорима,
Ё чиқариб отарман минорима.

Гулчехра подшога бокиб, тўрт калима сўз айтиб тургани:

Мен ўлайин агар бўлса галати,
Ҳеч ерда юрмасдир гапнинг тухмати,
Айта берсам кўпдир, таксир, уяти,
Оп келтиринг тайини турур исботи.

Очпк бўлсин, олиб келсин жаллоти,
Юзларни саргайтар гапнинг галати,
Ўғли тирик қолса, шоҳнинг давлати,
Жуфт-жуфт тайёрдир ёрнинг исботи.

Азоб кўрдим, ҳеч бўлмасди роҳати,
Жамъи турган хўжа, мулланг ҳурмати,
Бекора ҳурмайди элимнинг ити,
Олиб келинг тайёр турур шоҳити.

Энди мен кўрмасман сиздай лийдорди,
Қон йиглатиб қўйдинг мендай дилбарди,
Тез олдириб келинг, таксир, аларди,
Исботи, шоҳиди таппа-тайёрди (р)

Алқисса, Қорахон подшо юрагига ҳавил тушди, жаллод,— деб қилди ловушди, жаллодлар эшитиб чопишди. Давлатхонага келиб, қўлларини дасти лом қилиб, алифдай қоматини ҳам қилиб, ўн бир таъзим билан подшога салом қилиб, одамнинг бошини чумчукнинг бошидай кесган, кулоқ-бурнни хайкал қилиб осган, одамни сўйса, мавқини босган қонхўр жаллодлар сон-саноксиз эди

— Таксир, сиз адолатда турганда, бизлар сизнинг хизматда юрганда, қимнинг ажали битиб, қони тортди, нечук қақирдингиз бизлардай жаллодди, қон қуяр жал-

лодларингиз етди. — деб подшога ўзларини манзур қилди. Аммо подшо икки ўғлонининг отини айтолмай қатор-қатор бўлиб кўздан ёш кетди; қарийб ярим соат орадан ўтди. Қараб турган домлаю мардумлар: — Индамайсиз, бузасизми мамлакатди? Бу ерда юрдининг шариятиди, — деган вақтда «хай дариг», — деб подшо бир оҳ тортди: — эшону кадамгоҳларга юрган вақти ёдига тушиб, домла ҳам жаллодларга қараб, бир сўз айтди:

Ғамга чулғанмасни ҳеч кимнинг боши,
Беҳикмат эмасдир тоғларнинг тоши,
Бор, жаллодлар, олиб келгин ўғлимни,
Хўрлик келса, оқар кўзимнинг ёши.

Гапи ҳақ бўлса-ку нозли гулимди,
Қўлин боғлангизлар дарров улимди,
Тез оп кенглар ҳам ғазабдор золимлар,
Билдим, уларнинг ҳақи ўлимди (р).

Ешли кўрмангизлар менинг кўзимни,
Қариганда нозим кесди изимни,
Ҳурматин қилмади нону тузимни,
Қон қуярлар, оп кенг икки кўзимни

Ким эшитар менинг қилган ноламни,
Бесоҳиб айлади шаҳри-қаламни,
Иши ҳаққат бўлса мана санамни (нг).
Олиб келиб сўйингизлар боламни.

Сабил бўлди анжомим ҳам байдоғим,
Қариганда, дариг, куйди думоғим,
Олиб кенглар иккигина гўдагим,
Во ҳасрата, ўчар бўлди чироғим.

Қелганича эгам олсайди жоним,
Биларман, бегуноҳ икки ўғлоним,
Алар қутилмасдир, шудир гумоним,
Қорахон дер ўчди менинг нишоним.

Алқисса, муллалар ишорат этди, қирқ жаллод минди қирқ отди; қиличин белига бойлаб, милтигин кифтига тайлаб, сон теккандай чолиб кетди. Энди улар йўл юра берсин, гапни икки тўражондан сўранг.

Боғнинг гулзор жойига бориб; булбуллар хонишда сайраган, тўтиларя одам каби сўзлаган, булбуллари хуррам бўлиб бўзлаган, оламда бор гапни топиб сўзлаган

ва уларнинг нолишига икки тўрабачча маст бўлиб ухлаб ётар эди. Иккови икки хил туш кўрди: бирови — Шералихон кўли бойланиб тоғ жойда юрди, Эралихон — каттаконин кўлин бойлаб, киркин золимлар уриб, кўчада юрди. Эрали кўркишидан ўрнидан турди. У Шералини турткилаб уйғотди: — Тургин, укам, ёмон кўрдим ғафлатди, тур жойингдан, балки ука, тонг отди,— деди. Шералихон ўрнидан туриб: — Вир оз сабр қилиб уйғотинг эди, кўп ғурбат-можарода ётган эканман. На савдо бўлди, хотиржамликми? — деб акасида сўради.

Шунда кўрган тушларини бир-бир баён қилиб, Шералихонга: — Отам душманимиз бўпти-ку, укажон! — деб бир сўз айтгани битилур:

Куйган қулман, йиғлар бўлдим зор-зор
Ҳозини уриб бўлибмиз-да гуноҳкор,
Бошимизга менгзалибди тилла дор,
Билгин пухта, отам сўяр муқаррар.

Қўлимизни келиб бойлар жаллодлар,
Мол бозорда қуриб қўйган дори бор,
Жаллод этиб, агар сўйса бу қуни,
Қирмиз қонга бўялади қокиллар.

У суяри йиғлаб борган муқаррар,
Ер гапига ишонибди аждаҳор,
Тухмат билан кетар бўлди бизнинг сар,
Баланд дорга осилар бўлди таналар.

Менинг энам қолди бундан беҳабар,
Шу энамдан бошқа энди қимим бор,
Бу ўлимга қичик энам сабабкор,
Беғуноҳга энгашарми тилла дор.

Эрали, Шералидан Қорахон кечар,
Тўққиз ёшда бўлдим тухматга дучор,
Жасаддан жон қикса, фалакка учар,
Бизлар ўлсак, отам қироғи ўчар.

— Устанинг бир дийдори ғаниматди(р), бизларга билдирган алифу нуқатди, таълим бериб яхши гапни ўргатди, пухта қип чиқарди хату саводди, албатта у киши отамиздан зиёдди(р). Энам юрдирган бўлса шу тухматди, бориб домла дуосин олайлик, домла дуоси ҳам ғаниматди(р),— деб Шерали акасининг қўлидан тортиб, гўзал боғининг дарчасидан чиқиб, мактабхонага қўл ушлашиб

борди.— Домла борми? — деб болалардан сўраб, энглар билан юзларини ўраб, иккови эшикнинг икки тарафига қараб, ўз отасидан хафа бўлганидан йиглаб турди. Домла болаларга: — Гап сўраган кимдир? — деди. Болалардан биттаси: — Юртнинг эркаси, подшоннинг боласи, гашти иккаласи Булғорнинг эгаси, Муллахон Умарнинг дўси, тўралар келди,— деди.

Домла ўрнидан туриб, эшиккача юриб, икковига қаради. Қараса, гамли, кўзларини ёшли кўрди. Шунда домла йиғиларининг маънисини сўраб, бир сўз айтиб турибди:

Кўздан ёшинг окиб нега сел бўлди,
Отанг сўрагани Булғор эл бўлди,
Икки тўрам, сендан холинг сўрайман,
Йиғламанглар, икковингга не бўлди?

Шаҳарнинг атрофни душман олдини,
Ҳам кўчага душманлар ҳам тўлдими,
Дол бўйингдан мендай мулланг садаға
Ёки отанг ёв кўлида ўлдими?

На савдо бўлди, гўдаклар сизларга
Ё эгами ўзга киши шаҳарга,
Йиғлаганинг маънисини сўрайман,
Икки гавҳар, кеп йиғлайсан бу ерга?

На гая борин ҳозир мен ҳеч билмайман,
Ғапирсанглар, эшитаман, англайман,
Кўп кун бўлди дийдорингга тўймайман,
Йиғиларинг маънисини сўрайман.

Мулла Ҳайдар дейди, яхши ниятим,
Кўзимнинг равшани, бошда давлатим,
Қон йиғлайсан икки асл бекзотим,
Хабар бергин, ҳеч қолмади тоқатим!

Мулла Ҳайдар болаларнинг кўлидан ушлаб, **иззату** икром айлаб, остига кўрпалар тайлаб, шогирдларини жонига жойлаб: — На сабабдан йиғладинглар? — **деб** турганда, Эралихон мулласига икки оғизгина сўз **айтди**:

Подшоликни кўп кўрдик, бесиёқди,
У юришдан ўқимок яхшарокди (р),
Авом киши билниг қурик таёқди (р),
Ўқишни ҳуш кўриб, тақсир, йиғлайман.

Берди боғбон кўлга икки тулпорини,
Минсам ҳар ёнага, тақсир, жўнайман,

Майдон чиқиб мусофирлик кўргандан,
Олдингизга келсам кулиб ўйнайман.

Муллалар хайрондир ҳазори анга,
Ўз элида зулм ўтди боланга,
Отамдан зиёдсиз, менга устозим,
Алифу нукатни билдирган менга.

Яна қилсак сизга, таксир, хизматди,
Бировга биров қилса тухматди,
Қаҳри келармикан эгам қудратди,
Ушбу тухмат бўлган учун йиғлайман.

Эрали, Шералининг сизсиз устоди,
Бир яхшига тухмат қилса налати.
Гашти қандай бўлар экан қисмати,
Ушбу тухмат тушган учун йиғлайман.

Домла билан булар ўтира берсин, энди от минган
қирқ жаллоддан сўз сўранг.

Отларга қамчилар уриб, тинмайин шаҳарда юриб,
улар бокка келиб тушдилар. Ҳамро богбонни жаллодлар
кўриб, богбон бечорага дўк уриб; подшонинг жаллод-
лари ҳаммаси ғолуб, ғазаб қамчисини қўлига олиб; Иммар
отли бир жаллод богбонга ёмон-ёмон қараб, икки тўрани
сўраб, бир сўз дегани:

Босган отасин юзини,
Андиша қилмай тузини,
Йиғлатган кичик нозини,
Тоғиб бер, икки кўзини!

Булғади Булғор элини,
Бойлаймиз икки кўлини,
Танисин ўнгу сўлини,
Тоғиб бер, шоҳнинг улини!

Энаси борди қип арзини,
Қонга бўябон юзини,
Қесармиз улар бўғзини,
Тез топ, шу икки кўзини!

Қўлимизда подшо хати,
Синади шоҳнинг қаноти,
Вайрон бўлди бу давлати,
Қани, подшонинг фарзанти?

Эрали, Шерали оти,
Тўлган уларнинг муҳлати,
Бизлармиз хоннинг жаллоди,
Қаникай шохнинг фарзанди?

Қўлга тушса улар билар,
Дастидан сулувлар йиғлар,
Тирик қолмас, пухта ўлар,
Қаердадир, айтинг зинҳор.

Шох буюрди, келдим Иммар,
Икковидан кесилар сар,
Қон йиғлар кичик муштипар,
Яшириб бўлма гуноҳкор.

Богбон: — Мен тўралардан беҳабардирман, кўрсам
айтар эдим,— деб бир сўз айтиб турибди:

Аҳмоқ билдим ушбу шохнинг ўзини,
Бир нечалар тополмайди изини,
Нечук босди отасининг юзини,
Сабаби на сўрайсан икки кўзини?

Сарф қилганда мамлакатнинг пулини,
Хеч ким топмас улардайнн улини,
На учун бойлайсизлар қўлини,
Сабаб на сўрайсан жону дилини.

Келдингизлар берга анжнм сипойи,
Иккови ҳам тўғри бачча бинойи.
Душмандир аларга ҳам кичик ойи,
Мен аминман, йўқ икковининг гунойи.

Кичик энасин босган деб айтасан,
Ушлаб берсам, дарров олиб кетасан.
Икки бегуноҳни сўйсанг бул куни,
Маҳшар кунда зимоини қайтасан.

Менга айтдинг подшо тилла дорини,
Мард билали номус ила орини,
Қайтиб кесасан бегуноҳнинг сарини,
Ғапига амал қилманг мочахарини (нғ)

Ҳамро дейди, мен ҳам подшо богбони,
Беамир чиқмасди чибининг жони,
Ҳаммангга маълумдир шу ғап ёлғони,
Бегуноҳ подшонинг икки ўғлони

Богбон айтар беҳабардир энаси,
Сабил бўлмасин подшонинг қаласи,
Оллога бандасан, сизлар ҳам оси,
Мен биларман йўқ уларнинг гуноси.

Иммар жаллод: — Подшоларнинг амри вожибдир, сен тарки вожиб килдинг. Гуноҳкорларнинг ҳар ишидан ҳабардор экансан, — деб бобони ушлаб бойлаб олди. Ипи иппакдан, зеҳи тирноқдан, бир учи юракдан, ошириб биллакдан бойлаб олгандан сўнг Ҳамро богбоннинг бадани туташиб, гапидан қайтмай, ҳеч тилин тортмай уришиб турганда жаллодлар дастан камчидан ушлаб, баъзиси қўл қулочлаб, баъзиси камчининг ўримидан ушлаб урдилар. Қўли боғланган богбон солимларга аччиғланиб, бир сўз айтиб тургани:

Кўп йигилиб ўтирикчи муллалар,
Юрдирибди ҳам райкори¹ хиллалар,
Қўлим ечгин, ёшинг кичик балолар,
Ҳақ энгишар, синмас энди билинглар.

Боғимда бор гули билан лолалар,
Қўзимдан ҳам оқиб жўйбор жолалар,
Булғорда соб бўпти ақли донолар,
Тўғрига ўлим йўқ, фикр қилинглар.

Шулар тўғрилигин бобоси билар,
Бино бўлган киши бир қупи ўлар,
Худо берган жонни худойим олар,
Банданинг қўлидан нима иш келар.

Мен богбонман доим гулни тераман,
Қайтиб неварамни сенга бераман,
Икки ўғлим учун ўзим ўламан.
Азоб кўрган банда маргини тилар.

Ҳамро богбон дейди, кесгин бошимни,
Чиқариб далага тайла лошимни.
Сассиқ исим қизил гулга урмасин,
Мен ўлайин, икки тўрам ўлмасин.

Иммар жаллод: — Ўзингиз азобни кўрганча, фарзандлар қатор сизни бунча урганча, тўраларни чақирсангиз бўмайми, сен чақирсанг, икки ўғлинг кемайми, таёқ еб, азоб кўриб тургандан, уларни ушлаб берсанг, бўмайми? — деди.

¹ Риёкорлик.

Бунга жавобан боғбон: — Дунёда бир бўлдим, икки бўлмайман, дўнг бўйинман, ҳеч амрингни қилмайман, ўлим бирдир, уни икки билмайман,— деди.

Иммар жаллодларга: — Бобонгни ўлдирсанг ҳам ўз сўзидан қайтмайди, бекларнинг дарагини айтмайди, подшонинг сиёсатига ақл етмайди. Богу дарвозаларнинг атрофини оралайик, муллабаччалардан сўрайик, от миниб икки-уч гузарга бўлиниб, мактабдан қайтган болалардан ҳам сўраб кўрайик,— деб ҳар қайси ҳар тараф кетди.

Иммарнинг шумлиги тутди: «Бизларни кетди,— деб кўлини ечишга бобой икки бекни чакирар»,— деб боғбонни пойлаб юрди. Салласини тагига босиб, бобо қараганда пусиб, боғ дарчасининг олдига етди. Шу дарчадан у бекзодлар ўтувди, тушган ерда ўкчаси ҳам ботувди. Иммар қараса, маълум бўлди тўраларнинг шу томонга ўтгани. «Энди билдим, бизлар келган вақтда шу дарчадан улар чикиб кетгани»,— деди. Изин олиб бора туриб адашди, қон қуярларига қилди довушди.— Ушла! — деди. Бари бирдай чопишди, улар ҳам келиб кўрмагандан сўнг икки ёшди, сўрадилар икки кўзини, қайтиб кеп кўрсатди босган изини. «Босгани рост экан хоннинг нозини, гуноҳкор шуйтиб билдиради ўзини; гуноҳи бўлмаган кўриниб юрар, гуноҳкорлар шуйтиб ўзини панага тортар, душманини кўрса, кўринмай кетар, от чоптирган балки изидан етар»,— деб от чоптириб бари бирдай боради, сипоҳларнинг иши шундай бўлади. Ногаҳонда чикди олдидан мачит, йигилишиб шу мачитга боради. Бир кишидан: — Ким бор? — дейиб сўради. Буларнинг сиёсатидан кўркишидан «Подшонинг ўғлини дарак берсак, қайтар»,— деб у каландар бир сўз айтиб турибди:

Э, золимлар, сенинг кимга ишинг бор,
Ким билан гаплашмоққа хушинг бор?
Сен қараган киши йўқдир бу ерда
Сизлардан ҳам зиёдроқ икки киши бор.

Эл эгаси бордир икки кокилдор,
Иккови ҳам маст боладир, аждаҳор,
Олдига борманглар, сипоҳлар, зинҳор
Бу мачитда хоннинг ўғли — тўра бор.

Яхшилар, қилинглар гапимни бовар,
Биларман энди сиз хонга хизматкор,
Бошқа ёқда сиз излаган гуноҳкор,
Бу мачитда мулла билан тўра бор.

Тўққизларда билдим улар ёшини
Янги тортиб чикдим кулок-бошнини,
Олдим улардан садаканинг пулини
Шу мачитда кўрдим шоҳнинг улини.

Иммарлар: — Бизнинг истаганимиз шулар, — деб от
кўйиб кетишди. Иммар мачитга бориб, отидан тушиб,
Инназарга жилов ушлатиб, «Тўраларни бойлаб чикай,
зарбимни кўрсатиб», — деб мачитнинг эшигига борди.
Эшикдан домлага қараб, Иммар бир сўз айтиб турибди:

Гуллаарнинг ошнги булбул бўлдим,
Эшитган душмани ўйнаб кулдим,
Э, домла, ростини айтинг бизларга,
Энасини босган ғаззоб келдим?

Ажал етиб паймонаси тўлдим,
Қизил гулдай эди, улар сўлдим,
Э, домулла, ҳақиқатни сўзлагин,
Хонимиз душмани шерга келдим?

Бедов минган соғу сўлга елдим,
Гуноҳкорнинг паймонаси тўлдим,
Э, домулла, бўлса чиқариб бергин,
Ҳаромзода шу наймитлар келдим?

Бизлар ахтарамиз подшонинг ёшини,
Беҳад турур бу подшонинг кўшини,
Душман бўлса парча қилар гўшини,
Хабар беринг, икки тўра келдим?

Подшоликда бўлмас гапнинг ғалати,
Ҳар ким тўғри, зиёдадир давлати,
Бир нечанинг бошда ғаму кулфати,
Борми шу ерда подшонинг икки қаноти?

Отим Иммар, мен жаллодлар устоди,
Бадкарданинг ўз юзида уятн,
Қирмиз қонга ҳам бўялар жасади,
Қўлимизда подшонинг ҳукм хати.

Домла золим жаллодларга қараб: — Жинни бўлдинг-
ларми ёки бўза ичиб маст бўлдингларми? Золимлар,
гапингни биллиб гапир. Бу ер мактаббаччаларнинг ўқий-
диган жойи, норасида болаларнинг бўлмас зарра гунойи.

кандай сипойисан, ўзинг анойи; ўғри десанг, бошка ердан сўрагин, ўғри юрган кўчаларга қарагин, бу ер асли худоғўй бандаларнинг жойи, — деб эди, Иммар ҳам: — Подшоларнинг гапи бирдир, икки бўлмас, агар икки бўлса, тахтидан тойган билан баробардир. Амри подшо вожиб турур, тарки вожиб қилган гуноҳкордир; нечук беамал мулласиз, ушбу ишдан беҳабардир, — деб ичкарига кириб, баччаларнинг хос салласини олиб, гарданига солиб, бошига камчилар билан чолиб, нкковини икки кўли билан ушлаб, оёғи билан ҳам тепа бошлаб, далага опчикиб кетди. Ипи ипакни билакдан ошириб, тўраларни чунон бойлади.

Шунда кўли бойланиб, Эралихоннинг домласига қараб, бир сўз дегани:

Киркин золим бойладилар кўлимни,
Обло билсин э, домулла, холимни,
Инсофини берсин гала золимни (нг),
Пухта билдим булар кесар саримни

Отам билмас номусини, орини,
Беэга айлади лўкча, норини,
Ким эгалик қилар хазна-зарини,
Кесар бўлди бегуноҳлар сарини.

Бизлар учун курган эмиш дорини,
Гапига кирибди кичик ёрини
Беэга айлади Булғор шаҳрини,
Энди кесар икки ўғлин сарини.

Золимлар кўлида қолдим мунғойиб,
Кимларга йиғларман дардимни ёйиб,
Бизлардан аъломи у кичик зайиб,
Аттанг, Булғор эли бўлди бесойиб

Бу эмасди кудратимдан ниятим,
Қоляпти бу ерда дафтарим, хатим
Энди мендан рози бўлинг устодим
Қирмиз қонга бўялади жасадим

Камчи солиб ҳайдаяпти гузарга,
Ҳеч ким раҳм этмасдир, таксир, бизарга,
Рўйи сиёҳ бўлдик ушбу шаҳарга,
Бошимни кесади, осади дорга.

Бу саримдан окди атрофга коним,
Бетокатман бугун кийналди жоним,
Бу ишни кўрмади у меҳрибоним,
Агар ўлсам ҳамро бўлсин имоним.

Кулоқ солгин, ёронлар — кўн ўғлон,
Ҳеч қайсинг кўрмагин бизлардай армон,
Кўрдингларми биздан оқиб лола қон
Улфатингдан рози бўлгин, жўражон.

Жумла ўғлон аҳволнга йиглашди,
Домўлладан гуноҳини сўрашди:
— Не сабабдан золимлар камчилашди,
Булар қилган турур, тақсир, на ишди?

Алқисса, бояги сўзига домла хайрон эди, ушбу бола-
нинг сўзи билан ўрнидан туриб: «Менга армон бўлма-
син»,— деб баччаларнинг устига ўзини тайлаб, жаллод-
лардан болаларнинг гуноҳини сўрай бошлади:

Золим, надир бу иккиннинг гуноси,
Отаси ҳам Булғор элнинг эгаси,
Зўр домўлла мен буларнинг устаси,
Гуноҳини айтгин, билиб қолайин.

Булар эркасидир билгин шаҳарди,
Ким сизларни ҳукм қилиб юборди,
Устасиман гуноҳини сўрайман,
Банди бўлган икки гўдак шўрларди.

Отаси кудратимнинг сояси,
Булар эрка, Булғор шаҳар тўраси,
Армон қип сўрайди мендай устаси,
Бу иккисин надир, айтгин гуноси?

Ҳеч инсоф йўқ билдим, золим, сизларга,
Аямайин камчи кўясан сарга,
Мулла Ҳайдар гуноҳини сўрайман,
Сабаб надир, осилар булар дорга.

Жаллодларнинг бири домланинг ушбу гапига мувофиқ
бир сўз айтиб тўхтаган эди:

Ман билмайман, ўзи билар гуносин,
Подшоликка йирлаб борди энаси,

Ҳукм кип буюрди бизни отаси,
Бизлардан кўрманг, кўринг шоҳимдан...

Хўрлик келса оқар кўзнинг жаласи,
Юртга маълум бўлди иккиннинг гуноси,
«Босди»,— деб борди кичик энаси,
Ҳукмкушга буюргандир отаси.

Жаллод айтар амр килди ҳукмдор,
Булар учун тиклангандир тилла дор.
Йиғлаганинг сут қилмайди, домулла,
Чунки икковида ёмон гуноҳ бор.

Юзи кизариб: — Қўп қийнаманглар, маъкул сўзга
қорув йўқ,— деб ёлбориб, эланиб, ўғлонларга қараб,
домла бир сўз айтиб турибди:

Ўйнар-қулар вақтингда мен жўш урдим,
Бугун кунда мен кўзимга ёш урдим,
Йиғлама, гўдаклар, такдир билади,
Икковингни бир оллога топширдим.

Ғамгин бўлиб келиб гуноҳинг сўрдим,
Ростдирми-ёлғонми гуноҳинг билдим,
Икковинг тўраси эдинг бу элнинг,
Боринг, иккингишни ҳаққа топширдим.

Ҳеч иложим йўқдир икки тўрага,
Раҳмим кеп тайладим икки орага,
Мулла Ҳайдар устанг сендан садаға,
Бор, топширдим икковингни худога.

Жаллодларнинг болаларни олиб кетиб кўздан йўқол-
ганича домла термулиб қараб қолди.

Бурун кўчага¹ — панага тушгандан сўнг сўзангар
деган гузари эрди, ушбу гузар биланким меҳрибон энаси-
нинг турган ўрдасига борар эди. Гузарга Шералихон-
нинг кўзи тушиб, энаси ёдига ўтиб, кўзининг ёшн оқча
юзидан кетиб, бойланиб бораётган вақтида кейинга бо-
қиб, золимларнинг отини таққа тўхтатиб, гойибона энаси-
га «Рози бўл!» — деб бир сўз айтиб турибди:

¹ Нариги кўча маъносида.

Жойлар эдинг, э, меҳрибон, жонингга,
Емон савдо тушди бу ўғлонингга,
Қўлим боғли боролмайман ёнингга,
Жон эна, рози бўл берган нонингга!

Кўп кассоб тикилди икки кўзингга,
Хизмат қилолмадим, эна, ўзингга.
Эркалатиб олар эдинг тизингга,
Энажон, рози бўл икки кўзингга.

Кувонардинг ҳам икки фарзандингга,
Ўк теккан-да, ҳам икки қанотингга.
Ҳозир бизлар банди Булгор юртингга,
Жон эна, рози бўл берган сутингга.

Икковимизни жондан зиёд кўргансан,
Қор сутингни иккимизга бергансан,
Уйқунг бўлиб кечаларда тургансан,
Рози бўлгин шу қилган хизматингга.

Эна бўлиб, тушмай кетдим феълингга,
Айналай, деб олар эдинг қўйнингга,
Тирик бўлсак, қолар эдик кейнингга,
Рози бўл, энажон, берган сутингга.

Кувонардик «болам, деган сўзингга»
Қокил тайлаб чопар эдик изингга,
Ўлиб кетсак, кўринмаймиз кўзингга,
Жон эна, рози бўл берган тузингга.

Навбатига олгичийдинг¹ кўлингга,
Қўлларимни тайлаб, ўйнаб бўйнингга,
Мен ининг бўп, акам оғанг бўлувдик,
Энди чиқолмассан ўйин-сайлингга.

Қора либос кияр бўлдинг бўйингга,
Қон йиғлаб сен қолдинг Булгор элингга,
Бу шаҳарда қариндошинг йўқмиди,
Ҳеч ким қайишмайди жону дилингга.

Шерали дер бандидирман бекарор,
Сен яратдинг, ўзингдадир ихтиёр,
Ушбу энам йиғлаб қолар зор-зор,
Ғойибона рози бўлгин муштипар.

¹ Олувчи эдинг, олар эдинг.

Эралхонга укасининг гаплари таъсир қилиб, ҳам
золимларга, ҳам укасига қараб, дилдорлик бериб, бир
сўз айтиб тургани:

Бизлар қилганимиз йўқдир гунони,
Бўйла ишлар бўлди ҳақнинг фармони,
Бенхтиёр чикмас чибинининг жони,
Жаллод, кўп кийнама, тақдир билади.

Омонатни ўзи бир кун олади,
Ҳисобли кун ахир бориб тўлади,
Кунн тўлса, ҳар ким қолмас, ўлади,
Жаллод, кўп кийнама, тақдир билади.

Номард ҳамродан бекорга кўради,
Гуноҳқорни золим шуйтиб уради,
Қанча урсанг, ура бергин, золимлар,
Ўзи берган омонатин олади.

Эрали дер мен Булғорнинг тўраси,
Тўққиз ёшга кирдим, элнинг эркаси,
Эгам менинг олар бўлса жонимни,
Тақдирда на борин ўзи билади.

Золимлар Эрали, Шералини йиғлатиб, қамчи қўйиб
ўтиб бораётган чоғида бир шум товуш мулла Умарнинг
қулоғига кирди. Ўрнидан туриб, кўчага чиқиб қараб,
бир тўп отлини кўрди. Буларнинг юришини совуқроқ
англаб, юракка бир совуқ шамол кирди; катта-катта
қадам ташлаб ушбу йўлнинг ёқасига келиб турди. Золим-
лар урнб келаётган икки баччага кўзи тушиб, «Булар
қандай гуноҳқор экан»,— деб қараб тўхтаб эди, бириси-
нинг туси Эралхонга, бирсиники Шералихонга ўхшади.
Банди бўғини бўшаб, икки улфатининг аъзолари қон,
уларни пухта таниб, ўзини кейинга тортиб, пухта билди:
ўзи айниб ололмайди. «Юртни ўзга хон олган экан. Мас-
тура бувимга хабар берай»,— деб кўнглига кеп, икки
дўстига раҳм этиб, кетганича кўз ёшини артиб, буви
Мастуранинг ўрдасига етиб, дарвозанинг ўнг ёғига ўзини
тортиб, дарвозани тақиллатиб, усти-устига ура берди.
Дарвозанинг шикирлаган товушига буви Мастуранинг
дилига ғам шамоли кириб, қанизларига қараб, дарво-
задан хабар олинлар,— деб бир сўз айтиб турибди:

Ғам шамоли ўтди, гулдай танамми,
Менга ҳам хизматкор киркта санамми,
Ойимчалар, дарвозага қаранглар,
Ҳозир келган менинг икки боламми?

Шулар бўлган бери устун кўлимми
Боғларда очилган тоза гулимми,
Сулув кизлар, дарвозага қаранглар,
Дарвозага келган жону дилимми?

Йўлига термулган икки кўзимми,
Икковин соғинган ёлғиз ўзимми,
Ҳаялламай, канизлар, тез боринглар,
Дарвозага келган икки кўзимми?

Агар бўлса Гулмастура боласи,
Бўйидан парвона мендай энаси.
Сулув-кизлар, ўйнаб кулиб боринглар,
Келиппи экан Булғор элинг тўраси?

Уч канизини буюрди. Улар: — Хўш,¹ бувим! — деб
бувисининг вақтини хушлаб ва бир-бирининг кўлини уш-
лаб, рўмолин бошига желвагай ташлаб; гоҳ тик бўлиб,
гоҳ энкайиб, чопишиб, неча бир ғамза-ўйинин бошлаб
бора солиб занжирни ушлаб, Гулжамол деган каниз: —
Иби, дугона, очма, бегона бўлмасин, бизларни кўриб,
ишқимизда девона бўлмасин, бизлар — шам, улар пар-
вона бўлмасин, очма, дўстим, дарвозани, ё бир қаландар-
девона бўлмасин, — деб даркишдан қарадилар. Бири
айтди: — Бегона экан.

Бириси айтди: — Ўзи ҳам йиғлаганга ўхшайди. Ўй-
ласак, айтганимдай сонли девона экан.

— Ичкари дарвозанинг чап ёғидан тоза кўрай, — деб
• Окқиз ўтди. Тоза караса, Умархон турур. Таниб, қара-
гайдай бўлса, хафаликка чулгангандай боши, «во дариг», —
деб оқар кўзидан ёши. Ўйнаб келган кизлар ичини тортиб,
мулла Умар йиғлайди кўз ёшини артиб. — Шаҳарда бир
гап бўлганга ўхшайди. Юринглар, бувимизга айтайлик.
Бу мулла Умардан бизлар қочамиз, бувимдан беамир
кайтиб дарвозани очамиз, — деб кайтишиб, ойбувиси-
нинг олдида бордилар.

Гулмастура: — Дарвозада нима воқеа бор экан, ким
эканки, дарвозани урган? Агар мискин, гадо бўлса, бирор

¹ Хўш.

нарса бериб дуосини олмоғимиз керакдир,— деди.

Оққиз: — Ҳам гадо эмас, ҳам икки тўрам эмасдир,— деди.

— Кимлигини танимадингизларми? — деди бувиси.
Шунда Оққизой бувисига қараб, бир сўз айтаётир:

Кулок солинг, бек тўрамнинг энаси,
Ҳам шериги дарвозада йиғлайди.
Во дариғ, деб бошини ирғайди.
Мулла Умар экан, болангнинг дўси.

Таниб келдим гапимнинг йўқ ғалати,
Ўзига муносиб қадди жасати.
Дарвозадан қараб кўрдим, бувижон,
Оти Умар, икки ўғлинг улфати.

Сиз бўласиз икки тўрам энаси,
Бу шаҳарга бир гап бўлган ўхшайди.
Мен қарасам, бекарор бўп йиғлайди
Оти Умар, икки ўғлинг жўраси.

Мулла Умар икки болангнинг дўси,
Қўлдан кетган ўхшар Булгор қаласи,
Ёмон савдо борга ўхшар, бувижон,
Бекарор йиғлайди ўғлингнинг дўси.

Очмай келдик бизлар шу дарвозани,
Жасадим ингратди қилган фнгони,
Кўрган ўхшар ўсал ғамли савдони
Чин дўстидир Умар икки тўрани.

Гулмастура: — Дарвозани очиб олиб келингизлар.
Билар шаҳарда бўлган савдони, сўраб кўрайик қани,
омон-эсонми юрти-кўргони, Умардан сўрайик икки тў-
рани,— деб қанизларни қайтариб юборди.

Балки дарвозани Оққизой очиб, рўмоли билан юзин
паналаб, киёлаб, қараб: — Нимага турибсиз бу ерда йиғ-
лаб,— деб бир сўз дегани:

Қайтариб ҳам бувим сизга юборди,
Билмайман сизга на иши борди(р),
Йиғлашингга қанизлар бекарорди(р),
Юринг, сизни бир ойбувим чаллайди.¹

¹ Чорлайди.

На савдо борини бувим билмайди,
Сиз бориб гапиринг, дарров англайди,
Хар гап бўлса эшитади, тинглайди,
Юра беринг, сизни бувим чаллайдн.

Дўстни дўст йиғлатиб асло қўймайди,
Йигингизни айтдим ойи бувимга,
Йиглаганингизни ёмон фаҳмлайди,
Тез юринг, сизни бувим чаллайди.

Оқкиздирман, мен бўлурман каннзи,
Бузилмасин, ака, шунқорнинг изи,
Мен турурман Ҳамро боғбоннинг кизи,
Юринг, тезроқ, махтал бувимнинг ўзи.

Алқисса, Умарни ияртиб, тўхтаган ерида қўлидан
тортиб, уйнинг олдида етиб: — Мана, ўғлингизнинг
дўстн,— деб ойбувисига кўрсатиб қўйди.

Умар ҳеч гапирмай, дўстининг энасига бокиб, мушти
билан манглайини муштлаб йиглай берди. Гулмастура
ўрнидан туриб, Умарнинг қўлидан ушлаб, нима савдо
бор, айланай? — деб бир сўз айтгани:

Бу шаҳарга ҳам айролик замонми,
Қон йиғлайсан, ё аҳволинг ёмонми,
Энди ўзинг бунча урма, Умаржон,
Айланайин икки дўстинг омонми?

Ёмон кунда тоғлар бети туманми,
Ёв бостириб бу шаҳарга кирганми,
Ўзинг бунча урма дейман, Умаржон
Икки улфатинг — болам омонми?

Бу савдога бувинг акли ҳайронми,
Уларни кўрмоқлик менга гумонми,
Болам, бунча ўзинг уриб йиғлайсан,
Сенинг дўстинг, бизнинг жонлар омонми?

Сен йиғладинг, ғамгин бўлиб тураман,
Сен сўйлагин, ўзим тинглаб биламан,
Икки улфатингга ўзим энаман,
Сенинг дўстинг, менинг болам омонми?

Эрали, Шералидир бувинг фарзанти,
Қои йиглама, бек боламнинг улфати,
Омон бўлса ойбувингнинг давлати,
Айланай, омонми бувинг фарзанти?

Юрагим талнинар икки улимга,
Қарши душман келдимикан элимга;
Тез жавоб бер менга дейман, Умаржон
Қон йиглайсан ё Қорахон ўлганми?

Дунёда ўлим ҳаддан ёмонми,
Қўқламда очилган гули райҳонми.
Мастура дер мен бўйингдан садаға
Қўзимнинг равшани — қўзим омонми?

«Болаларингизга шундай савдо бўлибди»,— демоққа
тили бормай, бувисининг юзига қараб, зор-зор йиглаб,
«қиёмат савдо бўлди»,— деб қўзининг ёшини артиб,
бувисининг баридан тутиб, бир сўз айтиб турибди:

Учар эдннг, қанотингдан қайрилдинг,
Югрук бўлсанг, тирноғингдан тойрилдинг,
Чопа бергин, бувим, жиловхонага,
Мен дўстимдан, сен болангдан айрилдинг.

Гул юзимга, буви, бунча термулдинг,
Уларнинг кайфида ўйнадннг-кулдннг,
Қўп кечикмай борннг жиловхонага
Мен ўртокдан, сен болангдан айрилдинг.

Султон подшо ўлса садка сарингга,
Қиёмат бўлгандир кокилдорннгга,
Қор сут бериб боскичи эдинг багрингга,
Сиз шулардан, мен дўстимдан айрилдим.

Тўрт ёшида берувдингиз муллага,
Мен дўст эдим иккигина тўрага;
Билмайман на гаплар бор орага
Болангдан айрилдинг, чопгин далага.

Иккимизга бир эди-ку устодим,
Бир савдони кўрдим, йўқдир тоқатим,
Банди бўлиб кетди икки улфатим,
Мен улфатдан, сен қўзингдан айрилдинг.

Олтин ёка хўл бўп кўзда ёшига,
Баланд тоғ паст бўлар ул йнглашига,
Қиркин жаллод камчи кўйди бошига,
Хам кўзи-кўчкорингдан айрилдинг.

Ғариб бўлган қилар доим оху вой,
Раҳм айласин энди қарамли худой,
Ерингни сўрама, у қари бобой,
Икки кўзи, қарчиғайдан айрилдинг.

Фарзанд деган нарса юракнинг мойидан бўлади, ки-
шининг худди меҳрли жойидан бўлади. Тоқатсиз бўлиб,
йиглаб, Мастураой чиқаётганидир:

Кўйни тўлди кўздан кетган жолага,
Энадайин раҳбар борми болага,
Сочини ёйиб кўрмайсизми сиёсар,
Дарвозадан дод деб чиқди далага.

Сулувлар ярашар кимхо парчага
Энадайин раҳбар борми баччага,
Кўрмайсизми қоши қора муштипар,
Вой боламлаб чиқди шаҳар кўчага.

Гул рўмолин олиб шўрли қўлига,
Кашал бўлиб шўрли икки улига,
Тирноклаб юзини, фақир қон этиб,
Қарокчи, деб тушди шаҳар йўлига.

Қийин бўлди Мастурадай дилбарга,
Тез чопинг деб қанизагу қизларга,
Бир энаси раҳбар эди аларга,
Сочин ёйиб чопди ҳар бир гузарга.

Мотам кўрган ғамгин бўлиб йиглайди,
Чиндан банди бўлганини билади,
Ҳар кимсадан на иш бор деб сўради,
Кўчаларда бирдай чопиб боради.

Қаранг, мардум, менингдай Мастурага,
Раҳм этинглар мендай дили ярага,
Кўзларинг тушдими икки тўрага,
Чопаётир тинмай шаҳар орага.

Югуриб, олиб фақир кадам ташлади,
Мол бозорда уни кўра бошлади.

Етиб борди орқасидан сиёсар,
— Тўхта, золим! — деди ҳам довушлади.

Жилов сакла, мен олдинга борайин,
Энаси бўлмайини ўзим ўлайин,
Йўл бўйида отинг тўхтат, золимлар,
Энасиман, бир дийдорин кўрайин.

Хасрат билан мотам тутиб жилайин,
Секин хайданг бу орада, золимлар,
Инсоф қилгин, бунча урма, золимлар,
Бориб мен ҳам дийдорини кўрайин.

Бу орада мен билмайман на гап бор,
Сабаб надир банди икки кокилдор,
Энасиман, қон йиглайман муштипар,
Ўғлин кўрсин мендай дили ярадор.

Золимлар кулок солмай ҳайдай берди. Одамсиз ерларда олдинга суриб, одам кўп ерида бошига уриб, бетоқат бўлганди энаси кўриб; шўрлик чопа бошлади, то етгунча ўзинин-ўзи муштлади; етиб борди мол бозорга энаси, кўлин ёзиб у устига ташлади. Нима бўлди хоннинг бундай даврига, ҳеч ким чидай олмас бундай жаврига ¹, кўрмайсизми, қор сут берган энаси Эралини босиб олди баврига ². Қойил эмасман ҳақнинг қилган ишига, ҳар қадамда қамчи кўйдн бегуноҳлар бошига, кўрмайсизми, бир муштипар энаси икковини бовраб олди тўшига. Эна ёмон кўрмас экан улини, ҳар бир хокига олмасман бир мамлакат элини; золимлар қамчи солайин деса, у таёққа тутди фақир кўлини.

Шунда золимлар отидан тушиб, оймича билан уришиб, эна-болаини бир-биридан айириб, аёлни итара бошлади. Аёл орқаси билан ерга тушиб, боз тўра кеп тармашиб, золимлар итариб бораётган чоғида Эралихон кўзинн очиб қараса, энасидир. Болалар энасига қараб, бундай юришининг фойдаси бўлмас,— деб бир сўз деб тургани:

Бизлар бино бўлдик тахту жаҳонга,
Бехбудлик кўрмадик ушбу зиндонга,
От ўйнатиб кишт кип дашту майдонга,
Эна, чопа бергин Оппок эшонга.

¹ Жабри. 2. Бағри.

Биз гуноҳкор отамдайн султонга,
Тайламагин бўйтиб икки болангни,
Бизлар учун эна боргин эшонга,
Маълум қилгин ўша шайхи замонга.

Пухта билгин у отам душманимди (р),
Тўқар бўлди менинг лола қонимди,
Ўз отам синдирди менинг шаънимди,
Энажон, олиб кел шу эшонимди.

Обло билар манглаймда шўримди,
Душманларга тўқолмадм зўримди,
Қўп кечикма, кесмасинлар саримди,
Энажон, олиб кел шайху пиримди.

Тилаб олган дейди менинг татимни,
Ўчирар бўлди отам менинг отимни,
Тез боргин, энажон, бунда турмагин
Олиб келгин пири бақувватимни.

Шаҳаншо дер менинг ҳам зотимни,
Мулла бўп чикардим мен саводимни,
Тўй устида ким қўювди отимни,
Шу кишини топиб келгин, энажон.

Зулм билан зolim бойлаб қўлимни,
Алар билар менинг бўйла холимни,
У тушингда қўлга берган гулингни,
Шу киши айрар икки улингни.

Сиёсарсан, эна, билгин ҳолингни,
Фойдаси тегарми эшон, валингни,
Аларга қил оҳнинг билан зорингни,
У улуглар билармикан ҳолингни?!

Вали билса, эна бўлар муқаррар.
Жасадимдан кесилмасин бизнинг сар,
Отимизга у киши бўлди сабабкор,
Чин йиғласанг, пирим келар муқаррар.

Энаси ҳам бу гапларни маъқул билнб, шаҳардан таш-
қарига дарвозадан чиқиб, йўлсиз ерларга уриниб, ҳуши
келганда чопиб, гоҳи ерда йнқилиб, суриниб, кун ўрта-
ларигача йўл юриб, минг яшар чинорнинг соясига етиб,
бир сўз деб турган жойидир:

Нечук ёмон бўлди қисмат талойим,
Ўрдада ўтирган эрдим бир ойим,
Қўлимдан олдирдим бўз қарчигайим,
Аларга лутф этгин қодир худойим.

Қуйишиб ёнади жасадда жоним,
Жисмимда қолмади зарра дармоним,
Бандиликда кетди икки ўғлоним,
Қаромат кўрсатгин, Оппоқ эшоним.

Сизларга етгайми бу қилган зорим,
Муштипарман, найлай, бу қўнглим ярим,
Мадад бергин менга шайх вали пирим,
Қўзимга зиндан бўлди тахту жаҳоним.

Муштипарман, қон йиғлайман зор-зор,
Ҳеч бандангни қилма бу ғамга дучор,
Аввал-охир сизлар бўнгла мададкор,
Хизир пирим, ҳозир бўлгин муқаррар.

Ғулимастура дер мен шўрли ночор,
Ўз элимда йиғлаб қолдим муштипар,
Икки ўғлимга қурилгандир тилла дор,
Хизир Илёс, мадад бермоғинг даркор.

Мастура қилиб нолишни, сидки билан тўкиб кўзидан
ёшни, тўксон турли чопон кийган бир бобой етишди: —
Нега қон йиғлайсан? — деди, — сиёсар, кесилмайди кўзи-
лардан, билгин, сар, ҳар қанчаки бўлган билан гуноҳкор,
осар бўлса вайрон бўлар тилла дор, ғам емагин ўзим
уидан хабардор. Мастура ойим босган хокларини кўз-
ларига суртиб, тўтиёлар этиб, йиғлаб таги бир сўз айтиб
турибди:

Таралганда тоза гуллар сўлмасин,
Омон бўлсин, паймонаси тўлмасин.
Тезроқ боринг энди, улуг эшоним,
Ўдақларга ёмон савдо бўлмасин.

Ноинсофлик подшо хумса қилмасин,
Дўстим йиғлаб, душманларни қулмасин,
Борсангиз, тезроқ боринг, эшоним,
Ғамгин бўлиб ўдақларим ўлмасин.

Эрисин, тоғларнинг кори эрисин,
Бу дунёда қундошлиги қурисин,

Икковига солган тухматлик ишни,
Тез боринг, жасаддан кесмасин бошни.

Бахорда очилар тоғнинг лоласи,
Инграиб йнглайман мендай энаси,
Булгор чопинг энди эшон бобоси,
Тирик колсин элнинг икки тўраси.

— Сен шахарга бора бер,— деб аёлнинг кўзидан
гойиб бўлиб кетди. Аёл ночор: «Шайтонми, ё бир кашмир,
эшонлиги ёлгонми?» — деб йнглаб, ғамгинликда келаёт-
ган вақтида Ашраф деган бир деҳқон унинг олдидан
чикди.— Э, синглим, на савдоларни кўрдинг, на ишларни
бошингдан ўткардинг, ғамли шўрдай кўринасан кўзимга,
кўрган-билганингни айтгин ўзимга,— деб бир сўз айтиб
тўхтади:

Ўзингни қарайман, дили ярасан,
Савдойидай эгамга ёлборасан,
Турки яхши болам, сендан сўрайман
Чочи узун кизим, қайда борасан?

Ўзинг хушрўй келган, болам, гажакдор,
Кўчаларда бунча бўлсанг хору зор,
Бу атрофда, кизим кимга ишинг бор,
Ғам чеккан фарзандим, қайда борасан?

Ғам чекканнинг букилади танаси,
Қаердадир сендай шўрнинг кулбаси,
Оси кулсан, ўзинг ҳақнинг бандаси
Рост сўйлагин, кизим, қайда борасан?

Тинмайин оқади кўзингдан ёшинг,
Азоб кўрган, туман кўринди бошинг,
Суйгулик бормиди ўғлонинг ёшинг,
Ғам чеккан фарзандим, қайда борасан?

Ашраф отим, мен бир деҳқон бобоси,
Ўтарга қойимдир тоғнинг дараси,
Юрагингда бордай ўлим яраси,
Адашган ёлғизим, қайда борасан?

— Э, бобо, мен Қорахон подшонинг каттакон ёридир-
ман. Қариган чоғимда бир қоринда икки фарзанд берди.
Ҳомила аёлларга дужон дейди. Мен тўққиз ой тўққиз
соат уч жон бўлдим; иккови ўғлимдир, бирови ўзим,
бобожон, банди бўлди худо берган шу икки кўзим, сабаб

шу; пирларимни ахтариб йиғлаб юрибман ўзим,— деди.
Шунда дехкон бобо аёлга караб, тагин бир сўз деб ту
рибди:

Йиғламагин, Корахоннинг жопони,
Мардга солар эгам ушбу савдони,
Бойнағи ¹ кишини газзоб англама,
Шу каландар жумла жаҳон эшони.

Осон килар у ким қанча гавгони,
Емон кўрган ерга тушар тумани,
Ғапига кўнмаса яксон айлайди,
Адолатда турган шундай подшонни.

Дема у кишини, қизим жодугар,
Куйганингдан қон йиғлайсан сиёсар,
Аввал-охир шу кишидир, хабардор,
Ўғлингнинг исмини қўйган каландар.

Ақл билан билмоқ керак валини,
Ҳар ким билмоқ керак ўзин холини,
Яхшин кўрсанг, маҳкам тутгин қўлини
Ихлоснинг айирар икки улингни.

Бор, қизим, кета бер Булғор шаҳрига,
Пўлат тиглар, асар қилмас аларга,
Сендан олдин борди пиринг шаҳарга,
Раҳбарлик айлади шу дарбадарга.

Энди осолмасдир подшойинг дорга,
Шаккоклик қилмагин, э, қизим, пирга,
Ҳеч уят бўлмайди кўр билан зўрга,
Бор кета бер, йўлқибсан раҳбарга.

Алқисса, ойим юриб кета берсин, икки тўрани қирк
жаллод олдиға солиб, (йигирмаси икки ёғида, яъни қирк
қиши тўрт ёнини олиб), подшонинг олдиға келтириб,
тўғри қилдилар...

Домлалар ўрнидан туриб: — Тўралар, сизлар шарият-
ни посид қилдинг,— дедилар. Аммо подшонинг икки
ўғлонига кўзи тушиб, шикоят қилиб бир сўз айтгани:

Қўзим тушди боқиб икки улима,
Банди бўлиб кеп тушдинглар қўлима,

¹ Бояги.

Борганларинг чинми нозик гулима,
Борган бўлсанг, ўлсанг саткай сарима.¹

Ишончим бор ҳукуматим, зўрима,
Қўнмай қайтай манглайимда шўрима,
Мен тирнк, қайтиб бординглар ёрима,
Осилар бўлдинг икковгинанг дорима.

Мен ҳам кон йиглайман номус-орима,
Сизлар ўлсанг, ким қолади сарима,
Икковингни босқичи эдим бағрима,
Энди осилар бўлдинг тилла дорима.

Банди шўрлар, кулоқ солгин тилима,
Тайлар бўлдинг кўп қиёмат кунига.
Кокилинг топилмас юртнинг пулига
Жаллод сўйса, ота куяр хилига.

Карвон ишонади қатор норига,
Подшо ишонади хазна-зарига,
Бошда тилаб олган эдим сизларни,
Энди осиласан отанг дорига.

Кон йиглаб мен тўғри қилдим ўлимга,
Бойланиб келдинглар менинг қўлимга,
Юзим туман, боқолмайман ўнгу сўлимга
Хайф-е, сендай икки қўчқор улимга.

Қорахон дер кулоқ сонглар зоримга,
Босқинчилик қилдингларми ёримга,
Рўй сиёҳ қилдинглар мени шаҳримга,
Пухта билгин осиларсизлар доримга.

Шунда Шералихон отасига қараб, кўзидан ёши кетиб,
отасининг юзига қарай олмай, бир сўз айтиб турибди:

Кўзим очиб боқолмайман юзингга,
Улуғ раҳбар, инсоф берсин ўзингга,
Аввал рози бўлгин берган тузингга,
Бизлар ўлсак, ким қолади изингга?!

Ишонган бўлсанг, отажон, ёрингга,
Биздан ортиқ кўрган кўз хуморингга,

¹ Саткан саримга.

Аввал рози бўлгин, ота нонингга,
Розидирман сўнгра осгин дорингга.

Эътибор айладинг, ота, ёрингни,
Дўст билдингми шундай мочахарингни,
Розидирман, майлинг сўйсанг, отажон,
Бизлар ўлсак ким эгасн шахрингни?

Ҳақиқат ўлгандир у икки куши,
Шулдир гўдагингнинг ҳам қилган иши,
Кичик ёринг билгин энамнинг ёши,
Тухматда кесилар ботирнинг боши.

Фарзандсизнинг бесоҳиб мурда-лоши,
Такдирдан кўради ақлдор киши,
Ҳар ерда ёрилган мардларнинг боши,
Чин ишонган бўлсанг суймоғинг яхши.

Подшоликка хўп ярашган савлатинг,
Бизлар ўлсак, балки синар канотинг,
Майлинг сўйсанг, ихтнёринг ўзингда,
Бесоҳиб қолар бисёр давлатинг.

Атрофингда қуршаб мулла душманинг,
Агар сўйсанг, сўнгра бўлар армонинг,
Чин қабул қилдирган бўлса жононинг,
Бизни сўйдир — бир соатлик меҳмонинг.

Шерали айтар, кирдим тўққиз ёшима,
Тухматли савдолар тушди бошима,
Раҳм айла қокилдор эмикдошима,
Розидирман, кўй ханжаринг бошима.

Подшо ёрини чақириб, Эралихоннинг башарасига
қаратиб: — Сўзла, энди ҳақиқатни, — деб ёрига қараб,
муллаларнинг олдида шохид, исботини сўраб, бир сўз
айтиб тургани:

Мен тирикман, бу иккиси фарзантинг,
Бу юзингга қолар бўлди уятинг,
Қим кўрувди, қим билувди, налати,
Қани, тайин шохид билан исботинг?

Ҳозир на иш бўлганини билмайман,
Қайгу солдинг мен бир ўйнаб-қулмайман,

Исбот, шохиди бўлмаса, сўймайман,
Чин исботин ўткар, тирик қўймайман.

Булар учун мен жонимни кийнайман,
Бокаман юзига, асло тўймайман,
Олиб келгин, берга жуфт-жуфт исботин,
Исботларинг ўтса, чинни чин англайман.

Домуллалар баччаларнинг устоди,
Куи-кундан ошар гамлининг меҳнати,
Исбот бўлса, олиб келгин, налати,
Маълум бўлсин, ҳеч бўлмасин тухмати.

Фарзанд бўлар одамнинг меҳри-мойи,
Томоша айланглар жумла сипойи,
Билинглар, уларнинг канча гунойи,
Собга ўхшар ¹ икки улнинг саройи.

Қорахон дер ёмон бўлди талойим,
Ерим қон йиглатди, надур гунойим,
Раҳм этинглар намакхўрда ² сипойим,
Исбот ўтса, шўрдир менинг манглайим.

Гулчехра ойм бош яланг бўлиб, рўмолини ерга таш-
лаб, кесиб олган ўнгирни қўлига ушлаб, кўзини ёшлаб,
подшога қараб, бир сўз айтиб турибди:

Ғамли қулнинг зиёдадир қулфати,
Ғамга тўлган бу ёрингнинг жасати,
Мени босган, мана, икки налати
Мана кўрсанг, э валламат, исботи.

Энаси ўргатган — булар устоти,
Шуйтиб келган манов ³ икки налати,
Мени ўлдиринг, бўлса гапим ғалати,
Қўлимдадир икки ўғлингнинг исботи...

Кесиб олиб қолган эдим қўлима,
Ўлай, тухмат қилсам икки улима,
Йўқ деганда, кесар эди саримни,
Тулки, шогол йиғлар эди ҳолима...

Тамом бўлганга ўхшар.

² Туз еган.

³ Мана бу.

Бу кандай воқеа, кандай суннатди,
Қон йиғлайман, киллолмайман тоқатди,
Исботи шул: отди икки ғозимди,
Мана шохиди деб хонга кўрсатди.

Бу иш тайин, кўзинг қиймас улингни,
Ҳам бесохиб қилма, ёрим элингни,
Ўйнатиб қўй икки жону дилингни,
Сўйиб қўяғойгин нозу гулингни.

Э, подшоҳим, эгам олсин жонингни,
Дўст биласан ҳозирги душманингни,
Сўймай қўйинг шу икки ўғлонингни,
Розиман, сўй кошлари камонингни!

Шармандаси бўлдим Булғор элингни,
Сен душмандан, хоним, узгин қўлингни,
Кеча-кундуз пойлар доим йўлингни,
Мени сўйгин, қўйгин икки улингни.

Гуличеҳра дейди мендай ёрингни,
Облойимга қилгин оху зориңгни,
Қўйгин сўймай икки қокилдорингни,
Менга буюра бер жаллодларингни.

Муллалар атрофдан туриб, Эралихонни тутиб турғи-
зиб, кўлидан тортиб, кесилган ўнгирини кўрсатиб, ха-
лойик, олимларни ишонтириб, кесилган ўнгирни ўнгирга
тутди: нақши нақшига, чирози-чирозига келишди; хало-
йик, мардум ёппа қарашди, кўриб, ҳамма бирдай: —
Рост экан-ку! — дейишди. Муллалар билмайди бу аёлнинг
макру хийласини; «Боргани рост экан», — деб ҳаммаси
шоҳид ўтиб, подшонинг назарига тутиб кўрсатиб, Хатим
Карда мулланинг подшога бир сўз деганидир:

Ҳақиқатли ишонмовдинг нозингга,
Маълум бўлди хўжа, мулла, қозингга,
Қоралар суртилди, тақсир, юзингга,
Жаллодинг буюргин икки кўзингга.

Овозалар бўлди Булғор элинга,
Боргани чин бўлди кичик гулинга,
Яна неча фарзанд бордир белинга
Ўт баҳридан, жаллод буюр улинга.

Ноинсофлар, қадам қўйган юзингга,
Ҳам топширгин берган нону тузингга.

Ҳаромзодалар қолмасин нзинга
Сўйсин қассоб, буюр икки кўзинга.

Ҳеч ким кулоқ солмас оху зоринга,
Ишончимиз бордир, таксир, зўринга,
Хўп хўрлик ўтибди муштипаринга,
Бошин кесдир, осгин тилла доринга.

Кулоқ солгин Хатим Карда зўринга,
Э, подшоҳим, кўнгин манглай шўринга,
Шариатни юрдир Булғор шахринга
Ё чиқартиб ташлатгин миноринга.

Подшо шахрининг барча халойиғи — ҳаммаси бирдан
чувлишиб: — Юрт бузрилиб кетар, сўйдининг, ўзгаларга
таълим бўлсин; қаламров фуқаронинг — ҳаммаси сизга
фарзанддир, — деб турдилар. Подшо халойиқнинг қоши-
да: — Жаллод, бормисан? — деди. Сонсиз жаллоди кўп
эди, пичогини яланғочлаб, подшонинг давлатига чопа
бошлаб; «Қимнинг куни битди, қимнинг ажални етди?» —
деб сонсиз одам бошини кесганлар, қон ялаб мавқеини
босганлар, кулоқ-буринни ҳайкал қилиб осганлар, бераҳм
жаллодлар тўғри бўлди. Шунда подшо жаллодларга
қараб, бир сўз айтиб тургани:

Шунқор эдим, қарга бузди нзимди,
Шариатни юрдирмоқлик лозимди (р),
Гапи устун бўлди сарвинозимди,
Қонхўр жаллод, сўйгин икки кўзимди.
Подшодирман эшитгин чин лафзимди,
Ўлим саргайтирар бўлди юзимди.

Подшоларнинг амри бир деб билинлар,
Икковин сўйиб, этиб дорга илинлар,
Қўл, оёғин молдай қилиб кулинлар,
Гуноси ҳақ бўлди, жаллод, билинлар,
Раҳм айламанг, бошин кесгин, жаллодлар,
Мол бозорда тилла дорга илинлар,

Хоннинг ўғли деб қилманлар андеша,
Тўққиз ёшда қилди шу ишни пеша,
Ҳамманлар, қўйинлар бошига теша
Сўйинлар, буюрса, ҳукмдор подшо.

Боғланлар.

Хукм килиб жаллодларинг кўлига берди. Жаллодлар ўғлонларнинг кўлларини олдга бойлаб подшонинг назарига тўғри килиб: — Подшомизнинг ҳакига дуо қил! — деб болаларни қазаблади. Аммо Эралихон хумор кўзини ёшлаб, бойланган бош бармогини тишлаб, отасига шу сўзни бошлаб айтгани:

Узилмаса, кизил гуллар сўлами,
Қун тўлмаса, ҳеч бандаси ўлами,
Отани ўғил дуо қилса бўлами,
Ҳақ эгилар, билинг, номард, синами?..

Бир нечалар гулли тўшагин тўшар
Бир нечалар қариб ёшини яшар,
Юрган киши баланд тоғлардан ошар,
Хизир назар қилган ҳам узок яшар...

Эрали айтар тирик бандалар кулар,
Бино бўлган банда бир куни ўлар,
Мен отамга ҳаргиз дуо қилмайман,
Жаллод, сўйсанг майли, тақдирим билар.

Золимлар қайтариб, уриб, молбозор дорига ҳайдай бошлади. Хонинг олдида ишини пухталаб, бўйнига пўтасини солиб еталаб, жиловхонага келган чоғида болаларнинг энаси билан қаландар пири келиб қолди. — Бандиларни қайда элтасизлар? — деб қаландар бобоси золимлардан сўради. Жаллодлар айтди: — Мол бозорига, ҳукмикуш бўлди бу икки кокилдорига, сўйиб, бизлар осамиз тилла дорига.

Қаландар бобоси: — Мен бориб келай подшо олдида; ушбу ерда тўхтаб туринг, сизлардан бир соат муҳлат тилайман, — деди ва икки калима сўз айтиб турибди золимларга:

Евга полвон тўкар кучин
Ҳурмат қинглар менинг учун.
Қочса ўрдақ, қувар лочин,
Бир соат, золим тўхтанглар,
Энаси ҳам юлиб сочин,
Йиғлаган муштнипар учун,
Отасидан қонин тилай,
Тур, бир соат менинг учун.

Оловхўжа — шайху эшон,
Ҳаммадан кинглар пинхон,
Билурсизлар ўзим эшон,
Икки ёшнинг жони учун.

Юзинг солур шайху вали,
Менга маълум булар холи,
Йиғламасин Гулмастура,
Шул муштипар зори учун.

Тилаб борайин конини,
Икки банди ўғлонини.
Агар ўтмаса конини,
Пою тахтин бузмок учун.

Кулок сонг шайх замонга,
Борай султоннинг ёнига,
Тиловчи булар конини,
Сабр кинглар, жаллод, пичи.

Жаллодлар: — Бир соат олдин бўлмаса, кейинрок сўярмиз, — деб тўхтади.

Гулмастурани ияртиб, ҳар атрофга қараб, подшонинг маконини сўраб, «Сабаб надур бегуноҳларни жаллодга буюрибди», — деб кўзини олартиб очиб, пуркиб тукуругини ҳар ёнга сочиб, «Маст, девопа келди», — деб сипоҳлар ҳар ёнга қочиб, «Тўхтанг», — деган кишиларга ҳам қарамай, тўғри бориб кирди эшикни очиб. Теваракка қараса, араз ургандай эшоннинг кўзига кўриниб, тўрда подшо қорнини ерга бериб ётибди; бориб подшога қўлин узатди. Подшо: — Жинни, кет! — деб асло эшоннинг бетига қарамай ётди. Эшоннинг қаҳри келиб, бир сўз айтиб тургани:

Ўзингда билмайман ақл, ҳушингди,
Қора кўзда кўрдим оққан ёшингди,
Пиринг келди, хоним кўтар бошингди,
Чақир, кўриб кетай икки ёшингди.

Чўчка қилмас сенинг қилган ишингди,
Қора ерга қўйиб қордай тўшингди,
Ишонма, гапига қалам қошингди,
Чақир, кўриб кетай икки ёшингди.

Шайтон опти сенинг дегра-дўшингди,
Биласанми, хоним, килган ишингди,
Парча-парча юлиб ейман гўшингди,
Чакир, кўриб кетай икки ёшингди.

Вайрон кипсан тахту билан элингни,
Икки улдан зиёд кўриб гулингни,
Бесохиб айлама Булгор элингни,
Чакир, кўриб кетай жону диллингни.

Қим эгаси бўлар юрту қалъангни,
Э, султоним, нигратмагини танангни,
Шулар ўлдирганми ота-энаингни,
Чакир, хоним, кўриб кетай болангни.

Шу муллалар кесмоқчи эди изингни,
Ҳам ейди эркин бўп нону тузингни,
Охир-окибат ўйди сенинг кўзингни,
Э, султоним, чакир икки кўзингни.

Қимга бермоқчисан мана, шахрингни,
Янгитдан очувдинг, кўнгил бахрингни,
Сен аждаҳор, солма уларга захрингни,
Чакир, кўрай икки кокилдориңгни.

Маст бўлган танг қилар улуғ кўчани,
Тухмат-ла оқмаси уларнинг қони,
Қонин тилаб келди мендай эшони,
Ҳеч кўрмадим сендай аҳмоқ подшони.

Алқисса, подшонинг аҳмоқ деганга аччиғи келиб,
Ўридан туриб: — Эшон бўлсанг, ўзингни яллақол,—
деб эшоннинг дилини қабартиб, эшонга ёмон-ёмон қараб,
бир сўз деб турибди:

Ҳаммани яратган турур беҳрибор,
Куйган қулман, қон йиғлайман зор-зор,
Ётганима, аҳмоқ, нима ишинг бор,
Чик энди, кета бер, жинни каландар!

Элимда подшоман, бир ўзим тождор,
Беҳад киши турур менга хизматкор,
Ҳозир менинг аччигим ҳам қаҳрим бор,
Ташқарига чикиб кетгин, занигар.

Подшолик ишини ҳазил биласан,
Хоннинг амрин қайтпб икки киласан,
Бу иккисин қонин мендан тилама,
Тур, кета бер, берда турсанг ўласан.

Гуноҳи маълумдир, ўтди исботи,
Ҳақиқат боргандир, йўқдир ғалати,
«Кичкир»,— деб уларни мендан сўрайсан,
Сўймоқ учун олиб кетди жаллоти.

Насиб қилган сўрар бу адолатди,
Худо берган эгаллайди давлатди,
Сенга нима, улар менга фарзандди,
Қисматида бор, буюрдим жаллодди.

Ғайратлининг доим қайнар виждони,
Давлат қўлда, ўзим элнинг султони,
Билгин, Қорахон дер мендай подшони,
Ичмоққа муносиб уларнинг қони.

Шундан кейин эшон бурилиб, кейнига қараб, бир сўз
айтиб турибди:

Бир асилман, асилларнинг фарзанди,
Паст кетади ёмон киши нияти,
Ҳам унинг бошидан кетар давлати,
Сеникимас, мендай эшон фарзанди.

Сўйганини кўрай жуфт-жуфт жаллодди,
Чин бўлурми асли гапнинг ғалати,
Гашт юзингга кўп бўлмасин уяти,
Бегунохдир сендай шохнинг фарзанди.

Ўйин билан отган икки ғозини,
Ҳеч гуноҳи йўқдир икки кўзини,
Сен қайирдинг эшон бобонг сўзини,
Мен тирикман, сўёлмасан ўзини.

Бахту давлат билан юрдим ҳар замон,
Бисбон чўлларда юрдим кезибон,
Ўзидан беамир чикмас билгин жон,
Хўп ўйлагин, сен муридсан, мен эшон.

Эшон чикиб кетар вактида баччаларнинг сут берган энаси: «Подшо ёримдан нима жавоблар чикар»,— деб ичкарига кулок солиб тўхтаган эди. Кўрдик, ёри эшоннинг хар канча гапига амал қилмади ва икки ўғлининг қонидан ўтмади. Гулмастура эшикдан қараб ва жим-жим йиғлаб, кўзидан ёшини қатор-қатор оқизиб, сочини ёйиб, ёкаларини йиртиб: — Нима қипти икки кокилдоринг? — деб, ёрига қараб айтган сўзидир:

Гапини олдингми тўқол гулингни,
Сўймоқчи бўлдингми икки улингни,
Улар учун мени сўйгин э, султон,
Сўймагин икки жону дилингни.

Гапи уступ бўлиб тўқол ёрингни,
Бесоҳиб қилмагин Булғор шахрингни,
Гуноҳидан ўтгин кокилдорингни,
Қон даркор бўлса, сўй, мендайин ёрингни.

Подшо мардум бўлади акли расо,
Сўқниб гапирдинг эшонинг келса,
Муносибми мендай гулинг йиғласа,
Қайтиб сўймоққа буюрдинг сен хумса.

Раҳм айлагин мендай муштипарингга,
Мен ҳам бир гул эдим сенинг шахрингга,
Уларни қўй, мени тортгин дорингга,
Ўлим лозим мендай кўз хуморингга.

Куйган банда уриб йиғлар сонига,
Шаҳид бўлган бўялади қонига,
Мўминсиз, кулок сонг ушбу маънига,
Ота душман бўларми ўғлонига.

Мастура дер мени сўйинг майлига,
Мен ҳам ётган сиздай шоҳнинг қўйнига,
Мангратиб кўзи-қўчқоримни сўймагин,
Улар қолсин ота-энасин кейнига.

Подшо дарғазаб бўлиб, ёрига бир сўз айтиб тургани:

Гапи икки бўлмас соҳиб давлатди,
Қайтмас энди, мен буюрдим жаллодди,
Ажали етганди, паймони битди,
Мен баҳридан ўтдим икки фарзандди.

Ёр деб келма аждарҳонинг қошига,
Сенинг амринг билан минган тўшига,

Тур, налати, турма берда, кета бер,
Ўзинг етдинг болаларим бошига.

У болалар на савдони билади,
Аёл иши макр билан хийлади(р),
Исбот ўтган жуда сонсиз муллади(р),
Гапим икки бўлмас, пухта ўлади.

Кара, энди Қорахоннинг юзига,
Менинг раҳмим келмас икки кўзига,
Қулоқ солмайман ҳеч кимнинг арзига,
Сен буюрган подшонг кичик нозига.

Ҳар савдолар тушар марднинг бошига,
Қойил эмасман дунёнинг дашкол ишига,
Келма, мендай одамқушнинг қошига,
Ўзинг етдинг тўраларнинг бошига.

Бир эрнинг икки аёли бўлса кундошди(р),
Жудолик савдоси бошимга тушди,
Сен ўргатган, улар қилган шу ишди,
Сендан бўлди, бой бердим икки ёшди.

Алқисса, шу савдоларнинг муллалардан бўлганини
билиб, бунинг гапи ҳам қопмай, бетаъсир бўлиб ўрин
топмай, чапак чалиб, бир сўз айтиб Гулмастура кетиб
бораяпти.

Сабил бўлди хазнадаги тилласи,
Бенимон бўп ўлсин юртнинг мулласи,
Қариндошлар, иби энди кўрднингми,
Қайси йўлга кетди элнинг тўраси.

Қариндош деб юз тутаман сизларга,
Емон савдо бўлган мана шаҳарга,
Боламини сўйиб осар эмиш дорга,
Қариндошлар, кўрган бўлсанг айтиб бер!

Икковни ҳайдади қандай гузарга,
Гўдакларнинг ҳеч кими йўқ шаҳарда!
Илоҳи ўлайин мендай энаси,
Қайси йўлга кетди банди боласи.

Илоҳи ўлсин исбот этган мулласи,
Кўрган бўлсанг, тез айтинглар, шоввозлар,
Гул жамолин бориб кўрсин энаси.

Юрагимнинг чиксин ғамли шамоли.
Ҳам тирик коларми шу баркамолн,
Отим Мастураман, шохнинг аёли,
Мен ўлайин, етиб кўрай болаларим днйдори.¹

Гулмастура кўчаларда чопиб кета берсин, энди бир
сўзини пиридан сўранг. Шаҳарнинг бир тарафида Кай-
нарбулок деган булогн бор эди, кўхнадан колган чинор-
зор эди, соясида ҳам киморбоз, ҳам нашаванд, ҳам банги-
лар бор эди. Шунда пири ҳам бориб етди, булокнинг
сувидан қилди таҳоратди, ўкиб икки ракағатди, ўнг ёкка
салом айтди, қилаяпти шу ерда муножотди:

Кадрини билмай гўдагини,
Ўчирди ўзин чироғини,
Қўли билан оёғини,
Бир ерга тўда қилгин.

Емон қилгин сиёғини
Қўлга олсин таёғини,
Кўчаларда юрган ўзини,
Бир тиловчи гадо қилгин.

Ўлдирмоқчи икки кўзини,
Олмай эшоннинг сўзини,
Ўйибон икки кўзини
Қорию муфтало қилгин.

Кечган бўлса ўғлонидин,
Умидвор ичмоқ қонидин,
Айириб бул арқонидин,
Давлатидин жудо қилгин.

Лутф эт энасин ёшнга,
Тоғ титрайди йиғлашига,
Раҳмат булутин бошига
Чодири раҳнамо қилгин.

Подшоннинг Қулмалойик деган чўпони ўтиб бораётди
эди, каландарнинг нолишини эшитиб олдиға келди. — Э,
пири асрорим, нечук буйтиб ҳар хиёл сўзлайсиз? — деб
аччиқланган каландардан сўради. Каландар: — Э, бобо,
подшохнингиз икки қокилдорини кичик ёриннинг тухматига
қараб, ўлимға буюрди. Сиз даштда қўй боқиб юриб ха-
барингиз йўқ экан. Боринг, сиз ҳам подшодан икки қокил-

¹ Дийдорини.

дорининг конини тиланг, кани. Агар сиз мискиннинг
хам гапига кулоқ солмаса, шаҳарига олов кўйиб, таҳ-
тупойини ағдариб, кароматини кўрсатаман,— деди.

Подшонинг чўпонни Қулмалойик чол подшо олдига
келиб, бир сўз айтиб турибди:

Қулмалойик бобонг етди,
Ўйла, шоҳим, мазанг кетди,
Ажал етиб кунинг битди,
Қонилан ўтгин фарзандди.

Бу давлатлар ссндан ўтар,
Ўз шумлигинг бўлди хатар,
Оёқ-қўл томрнини тортар,
Ўт, ўглингининг гуноҳини!

Беғуноҳ эмиш кокилдоринг,
Қўлдан кетар хазна-заринг,
Тўкилармиш болипаринг,
Кеч, ўғлингининг гуноҳини.

Қўлимдадир кўю кўзинг,
Шарманда бўлмагин ўзинг,
Ўйилади билгин кўзинг,
Кеч, ўғлингининг гуноҳини!

Қўлингдан кетадир зўринг,
Беғуноҳдир муйнторнинг,
Қахр айлади беҳриборинг
Ўтгин, ўғлингининг конини!..

Подшо: — Чўпоннинг қўй билан бўлади иши, чўпонга
ярашар чўлларнинг даши, ҳеч нима қилмайди жиннининг
қарғиши, ўтмайман гуноҳин, кесилсин бошн,— деб чўпо-
нига бир сўз айтиб турибди:

Гапимни нкки этмайман,
Айтган лафзмдан қайтмайман,
Қайтсам мурода етмайман,
Ўтмайман гуноҳин, ўтмайман!

Лашкаримни таркатмайман,
Мен ўзимни уялтмайман,
Хар нечукка сўз котмайман,
Асло ўтмайман, ўтмайман!

Вожиб ҳам фарзу суннатдир,
Тарки вожиб қилса кабоҳатдир,
Шу лафзим ҳақиқатдир,
Асло ўтмайман, ўтмайман!

Қорахон билинг аждарди (р),
Босган учун бизнинг ёрди,
Сўйдираман гуноҳкорди,
Асло ўтмайман, ўтмайман!

Алкисса Эрали, Шералини жаллодлар ҳайдаб бора-
ётган вақтида Эралининг кўзига қурилган дор кўриниб,
дорга қараб, Эралихон йиғлаб: «Э дариғ, шунинг тагига
қоним тўкилар экан-да», — деб афғон қилиб сўзлаганидир:

Бугун менга бўлди шўри қиёмат,
Гуноҳим йўқ, элга бўлдим маломат,
Қоларманми сен тагингда саломат?
Кўзимга кўринди отамнинг дори.

Дилимда ёнади ғамликнинг нури,
Қутулмас, кеснлар гўдақлар сари,
Биз ўлсак, энамнинг тутар хумори,
Худоё вайрон бўл, отамнинг дори.

Азамат, каттадир Булгор шаҳари,
Томошамин бўлди халкининг бари,
Ешли бўлди шўр энамнинг кўзлари,
Тикка-тикка бўлгин отамнинг дори.

Бугун менга ўлим ҳаққон¹ билинди,
Ваҳми ўлимдан юрак-бағрим тилинди,
Шерали, эшит, бу қиёмат кунингди,
Билурми холимни беҳрибор энди.

Икковимиз бўлар бўлдик кўш мазор,
Бу ёкти дунёнгдан бизлар умидвор,
Додимни эшитгин қудратли жаббор,
Беғуноҳ осилса синисин тилла дор.

Тагида бўлади бу мол бозори,
Энамнинг бўлмади биздан хабари,
Иби, етиб келгин энди, меҳрибон,
Кесилар бўлди икки ўғлингнинг сари.

¹ Ҳақиқат.

Эна дейман, кон йиғлайман зор-зор,
Бу элатда сиздан бошка кимим бор,
Келмасангиз, колдим киёмат дийдор
Ғариб бўлдим, якнилашди мана дор.

Раҳм қилмас бу жасадда жонима,
Кўзим қиймас, ёлғизгина укам бор,
Бу камчингни бунча урма, золимлар,
Адисар сўясан, кесилади сар.

Найзали милтигининг тепкисини тортиб, ботирлар
кўзига кўрсатиб: «Тез юрмасанг, йўлда кетамиз отиб»,
турта берди изиллатиб, дор тагига этди йиғлатиб. Жал-
лодлар атрофини тутиб: — Энди қонга бўяр бўлдиқ та-
нангни... Ошиқ банда хижри-ҳилига куяди, отанг ошиқ
билсанг кичик ёрига, гуноҳинг шу, осиласан отангнинг
дорига, (деди). Анда Эралихон золимларга қараб, бир
сўз айтиб турибди:

Ошиқлигин бизлар ҳам хўп биламиз,
Тухмат савдосидин бағри ярамиз,
Тухмат улуғ эмиш, билинг, ёронлар
Э, золимлар, бу қўлингда ўламиз.

Бир соат тўхтанг, конхўрлар,
Энам келсин, дийдорини кўрамиз,
Энам якка қолар Булғор юртига
Энажонинг бир боқайик бетига.

Во ҳасрато, чилбир тушди қўлимга,
Розидирмин эгам солган ўлимга,
Ҳамма душман, энам йиғлар шўримга
Адисар осасан кўрган доримга.

Мени сўйинг, тиг тортманглар кўзимга
Йиглаб қолсин «во, оғам» деб изнмга,
Ажал тиги яра солди дилимга,
Хушим кетиб, гоҳ келурман ўзимга.

Эралихон на бўларин билмади,
Во ҳасрато, нага энам келмади,
Болалари на бўлганин билмади,
Энди инсоф берсин шайху валига.

Дилинн пора килган, ўзини-ўзи уриб кўксини яра
килган энаси факир етиб келиб, бир сўз айтиб тўхтабди:

Кўчаларда қолдим сизлардан йироқ,
Доғ устига менга бўлди яна доғ,
Эна деган мен тилингдан шўр бевоқ¹,
Сидки йиғла, пиринг келсин тезирок.

Сизларда бўларми ўйнамок, кулмок
Хам кутулиб бўлармикан кайфим чок?
Энанг бўлмай мен ўлайин тезирок,
Улуғ бобонг етиб келсин — сокол ок.

Э, каландар, назар килинг болама,
Ўт тутатиб, ёнар менинг танам-а,
Хеч ким раҳм айламас кўзда жалама
Комил пирлар назар килинг болама.

Айриб онглар келиб ушбу зулмдан,
Муштипърман, на иш келар қўлимдан,
Каландар пир, хабар онглар дилимдан.

Эрназар жаллод Шералини сиёсат билан йиқитди ва
пўлат тигини кинидан тортди. Шунда Эралхон кўриб: —
Ўлим каттага навбатдир, аввал мени сўйинглар,— деб
бир сўз айтди:

Э, жаллод, эшитгин бу нолишимни,
Келиб кесгин аввал менинг бошимни,
Инграбмагин менинг қадди лошимни,
Олдимда сўймагин эмикдошимни.

Сизларга порурми бу айтган сўзим,
Мендан ҳам кичикдир у тўнг кўзим,
Ундан илдай² менга ҳам ўлим лозим,
Оқилган қонига тушмасин кўзим.

Инисига огаси куйиб пишмасин,
Тебраниб йиғлайман, ақлим шошмасин,
Катта десанг, мени сўйгин, жаллодлар,
Унинг ўлганига кўзим тушмасин.

¹ Бебахт.

² Олдин.

Жаллодларнинг бириси мўмин табиатли бўлиб, пинҳони кўнгли тўлиб, Эрназарнинг кўлидан олиб, Эралихонни кўрсатиб: — Ке, бунисини сўй, булар ўлганда, бизлар қоламизми? — деди.

Шу вақтда болаларнинг энаси оралай-оралай дорнинг тагига келиб қолади. Шералихон хушидан кетиб, оёгини узатиб, кўзи тепасига битиб: «ўлдим»,— деб турган чоғида «болам ўлган экан»,— деб Гулмастура бир сўз айтиб турибди:

Сўйдингизлар гуноҳини билмаси,
Алам, доққа қолди мендай энаси.
Бирин сўйдинг, бирин қўйинг, золимлар,
Каттақони бўлсин юртнинг эгаси.

Аёлман, найлайин, муштипар зайиб,
Худо деб йиғлайман, қаддим муғойиб,
Бирин сўйдинг, бирин қўйинг золимлар,
Қолмасин Булғорнинг шаҳри бесойиб.

Подшони тўлдирган у кичик ёри,
Шоҳид ўтган эмиш муллалар бари,
Бирин сўйдинг, бирин, қонхўр, қўйинглар
Беэга бўлмасин Булғорнинг шаҳри.

Додим эшит, бек ёримнинг жаллоди,
Ўлим келса банданг¹ борми тоқати?
Бирин сўйдинг, бирин, золим қўйинглар
Икковин ўчмасин ҳам бирга оти!

Охириламр Эрали бошига Эрназар жаллод ўтди. Эралихон бир сўз айтиб, золимнинг кўлида тургани:

Жаллод бегуноҳга раҳм килами,
Ҳеч пирнинг ҳам гапи икки бўлами,
Кел, золимлар, тўқкин менинг қонимди,
Пири ҳам бақувват киши ўлами?!

Энди ўларман, эшон менга на даркор,
Ҳеч ким бўлмасин-да бу гамга дучор,
Фойдаси бўлмади ҳеч эшонимди,
Жоним бўлди энди ўзига даркор.

¹ Банданинг.

Хаво, фалак хўп айланар зил билан,
Отасининг сози чикмади ул билан,
Ишим битмас бўлди ўтирикчи пир билан,
Пичоқ солма, гардан кесгин қил билан.

Жаллод Иммар: — Бунча гапиртириб уни энангга эр қиласанми? Раҳм айламай кесгин унинг бошини, ё кўрдингми энангнинг ўйнашини, ғарибқашлар олиб кетсин лошини,— деб дўғ урди. Шунда Эрназар пичоқнинг дастасидан ушлаб, қувват кучини билагига ташлаб, нягидан кейинга торта бошлаб, пичоқни жағ-жағга этди: «Шундай пичоқни сукиб, кесиб юбораман»,— деб кўнглига ўтди. Ғойиб бўлиб келди каландар пири, пичоқнинг учига кафтини тутди, у пичоқ ботмайин дастага қайтди. Жаллодлар қараса, ҳеч бир хаста бўлган жойи йўқ.

Жаллодлар ва турган беклар буни кўриб хайрон бўлди. Беклар, жаллодлар айтади: — Тиғи бўшдир.

Муллалар айтади: — Бўш деманглар. Ўйласанглар, бу кабоҳат ишдир ва бир илму каромати бордир.

Жаллодлар: — «Укамни кўй, мени сўй»,— деганининг маънисин шулдир; ўзининг бўйинининг қаттиқлиги ўзига маълум экан-да,— деб Шералихонни босди. Тиғини гарданига солди, унга ҳам ғойиб ўзининг кафтини тутди, бу пичоқнинг ҳам тиғи сиртига қайтиб кетди. Муллалар айтди: — Бу пичоқнинг кесмагани на ҳикматдир?

Баъзилари айтади: — Пири бақувватдир.

Баъзиларни айтади: — Сўятурган жаллод бекуватдир.

Томошабинлар айтади: — Гуноҳи йўқ экан-да икки бекзодди.

Мўйсафидлар айтади: — Ана шу иш ҳақиқатдир.

Беклар айтди: — Бўлмаса, отасига қилайлик хатди, энаси қилганга ўхшайди тухматди.

Бўлган воқеа-ҳодисаларни хатга солиб, бир кишига миндирди отди, қўлига бериб бояги дастхатди, чопа бер,— деб отасига жўнатди...

— Таксир, икки ўғлонингизнинг гарданини тиғи пўлат кесмаган эмиш. Шунинг билдирмоқ учун беклар хабар юборибди, гуноҳини ўтинг,— дедилар. Бунга жавобан подшо бир сўз айтиб тўхтабди:

Сарф этарман хазнадаги заримни,
Топтирарман бундан ҳам зўр пирымни.
Атрофи кўрғонга отим чоптирай
Бу пирдан бақувват пирни топтирай.

Хизматимга кул кип ушбу эшонни.
Оту хайвонларим шунга боктирай,
Шунда ҳам жиннилигини қўймаса.
Бу эшонга мен изимни ўптирай,

Айирмоқчи мени тахти пойимдан,
Улларимдан кечдим, кечмам ойимдан,
Бир сирача ҳўп қайтарди райимни,
Омон-эсон турсам бўлар жойимдан.

Душман кўркишади сиёсатимдан,
Ҳамма яшнарди шу давлатимдан.
Золимларга бориб айтинг, сўйсинлар,
Чангу туман кўтарилар юртимдан.

— Таксир, пичок унга бўтмаса, зўр бериб босган билан бирор ерин ўсмаса, ўткир пичок гарданни кесмаса, қайтиб сўйсинлар,— деди.

Подшо айтди: — Ингичка симдан чилбир килинглар, халка килиб оч бўйнига солинглар, сиртмоқлаб тилла дорга илинглар, андин сўнгра ўлар, пухта билинглар. Подшонинг амрин икки деманг, шоввозлар. Боринглар, шу ишни тайин килинглар.

Буйруғин олиб ҳукуматди, арзачилар чоғиб отди, олиб бориб подшо хатини дор бошида турган сипоҳиларга кўрсатди. Хат ўкиган Иммарбек: — Оббо, подшоликнинг йўли каттик, юрдирди подшо шариатди,— деб биров-бировига қарашиб, қилди жамоат маслаҳатди: — Ҳар қандай бўлса подшо-да, эгаси боргоҳли давлатди, чин баҳридан ўтган экан икки фарзандди. Бу тўражонлар бизларга фарзанд эмас, ини-оғамас. Энди отангдан кўр,— деб сим чилбирни бўйнига солиб, икковини бирдай дорга тортди. Онасининг кўзи тушиб, пирларини йўқлаб, бир сўз айтди:

Сидки билан кип эдим сизларга ихлос,
Ўғлимнинг умрини девдинглар дароз,
Муштипар ночорман, қилманглар араз,
Мадад бер, қўлланглар, болам ўлмасин.

Отингдан айланай ё Фосил Фиёс,
Мушкулим каттиқдир, қилинглар халос,
Мен сизларга қилдим сидки дил ихлос.
Шафо кип қўлланглар, болам ўлмасин.

Менга зиндон бўлди бу кун жаҳонлар,
Осилди Мансур дорига ўғлонлар,
Зурёдим кўл берган улуг эшонлар,
Мадад бер, кўлланглар, болам ўлмасин.

Хабардор бўлинглар икки ўғлондан,
Ғариб бўп айрилмасин жасадда жондан,
Хамма умидвордир дунё ёлгондан,
Дуо кинг, жамоат, болам ўлмасин.

Тухмат жабри билан ингранди таним,
Ҳозир бўлгин Оппоқхўжа эшоним,
Ғойибона келинг, ҳеч ким билмасин,
Келиб чилбир кесинг, болам ўлмасин.

Мастура дер кон йиглайман зор-зор,
Биттаси тоғдек, бири кирча бор,
Хабар онглар, ҳолидан бўп хабардор,
Қувват бўп кўлланглар, болам ўлмасин.

Алқисса, эгилишиб дарахтлар боши кимирлай берди,
қибладан дўржи шамол турди, чангу тўполон бўлиб
Булғорнинг устига етди; зулмат босиб мамлакатди, қо-
ронғилик босиб ушбу юртди, ҳеч кас бир-бирини кўролмай
қолди, куннинг бетин шуйтиб тутди. «Кун тутилди»,
деб шу чок мардум бор абзалини данғиллатди... Шу пил-
лада Хизр етди, дорини тепиб кулатди. Икки соат ўтган-
дан сўнг олам ойдинликка етди. Жаллод ва беклар караса.
икки тўра саломатдир.

Тагин ҳам подшога тилла дорнинг йиқилишини ва
тўполонни хат оркали хабар қилди. Подшо: — Бу ишлар
кашмиру жинни, девона Оппоқхўжадандир,— деб хатига
битиб, бир сўз айтиб тўхтабди:

Бир гапли эгадир доим шаҳрига,
Ҳеч кўзим тушмасин у дийдорига,
Беш юз жаллод қўлин бойлаб ҳайдасин
Ҳам оширсин Улуғ тоғдан нарига.

Заррин тўнин бўяб қирмиз конига,
Раҳм этмасин икковининг жонига,
Сўнг пичоқ ўтади шу гарданига,
Конин олиб келсин бу султониға!

Хўжа у жинниси билмасин,
Ҳасратида у эниги ўлмасин.

Кечаси оп чиксин ҳеч ким кўрмасин,
Кон доридур менигдай султонига.

Кўп хаёлим икковидан қочама,
Менинг раҳмим келмас икки баччама,
Е қонини солиб келсин кадига,
Антахўр ўрнига қонин ичаман.

Ҳеч бир ҳақи йўқдир ёруғ дунёда,
Беклар отли, у иккови пиёда,
Улардай бадкарда йўқдир дунёда,
Олиб келсин қони дардимга даво.

Давлати бордирнинг билинг зўри бор,
Сўёлмайсизлар, бу элда пири бор,
Улуғ тоғдан оширсинлар-да зинҳор,
Этиб сўйиб келтирсинлар муқаррар.

Тоғдан ўтиб қўл-оёғин бойласин,
Пушаймон (қип) қилган ишин ўйласин,
Икки одам қақир тошни қўллашиб
Кесмаса тиғ, манглайдан тайласин.

Мен биламан уларнинг ишини,
Ханжар кесса чўртта узсин бошини,
Бизга қони, чўлга тайланг гўшини
Олиб кенглар, э, шоввозлар, қонини..

Чақириб беш юз жаллодди, беш юзига миндириб беш
юз бедов отди, икки тўражоннинг қўлини боғлатди... —
Боринглар, Улуғ тоғдан ошириб сўйиб келинглар,— деб
жўнатди...

Шунда жаллодлар: — Отангдан кўргин,— деб жаллод
бошлиги Иммар бир сўз айтди:

Куйгандирсан, дуд чиқади танангдан,
Кетар бўлдинг бугун кулбахонангдан,
Ҳам айрилдинг бир сиёсар энангдан,
Бизлардан кўрманглар, кўргин отангдан.

Мўминлар бекарор кўзда ёшингдан,
Ҳамма хафадир-ку бу йиғлашингдан,
Ҳар қадамда камчи ёғиб бошингдан,
Бизлардан кўрма, кўр тақдиротингдан.

Булғорда йўқмиди ҳеч қариндошинг,
Ўлимга чулганди бу азиз бошинг,
Ғамликда ҳамроҳинг бу эмиқдошинг,
Бу савдони пухта кўргин отангдан.

Азоб кўрган киши заҳматин чекар,
Сендай азоб кўрганди Ширин, Шакар,
Бизлармиз англагин отангга навкар,
Ҳар савдо отангдан билгин, кокилдор.

Иммар дейди менинг сенга раҳминм бор,
Ҳукм қилган отангдайнинг ҳукми бор,
Тўражон, қилгайсан гапимни бовар,
Бизлардан кўрма, отангдан кўргин зинҳор.

Бу гаплар Эралихонга таъсир этиб, у ҳам бир сўз
айтди:

Сўймасаңглар, сизлар хонга жавобгар,
Бўйиндир ўлимга мендай кокилдор,
Ҳақлигимни билмади-ку, синди дор,
Мен найлайин, шулар пешонамда бор!

Атрофимни олиб беш юзта навкар,
Шу ишларга кичик энам сабабкор,
Тирикдурман, шукур қилмоғим даркор,
Тирик қолсам кўрмай отамни дийдор.

Тўққиз ёшда жабр бўлди жонима,
Олтин ёқам бўялгандир қонима.
Ҳақ инсоф бермади шу душманима,
Бўлмаса, ҳеч йўқдир ўзимда ғубор.

Бу шаҳарда бир гариб энам бор,
Бизлар учун бўлди аламга дучор.
Бизлар кетдик, шўрли қолди беҳабар,
Ҳам дўстимдан қолдим қиёмат дийдор.

Қулоқ солгин Эралининг тилига,
Раҳм айланглар иккимизнинг ҳолига,
Ҳеч келмасман энди Булғор элига!
Қиёмат савдода қолди у ночор.

Булардан илгарирок энаси ҳам ёшини тўкиб Улуғ тоғ кетар дарвозага етган эди; кўп отнинг дубури қулоғига етди.

Шералихон: — «Ака, қайда борамиз?» — деб акасига йиғлади. Акаси: — Жаллодлар олиб борар Улуғ тоғдан нарига, ханжар кўяр иккимизнинг сарига, қийин бўлди Мастурадай парига, ёкасин чок этар ўғилларнинг хуморига,— деди. Шундан сўнгра Шерали Эралига қараб, бир сўз айтиб турибди:

Отам тирик, бўлдим етим,
Қаерга етар фарёдим.
Кушдан югрук тўрик отим —
Бедов ҳам отларим қолди.

Отам буюргандир ўлим,
Пиёдаман, боғли кўлим.
Боғларда сўйлаб булбулим,
Сояли жойларим қолди.

Ўқиб чикканди саводим,
Дафтар билан эрди хатим.
Таълим берган ҳам устодим —
Отамдан зиёдим қолди.

Ғамдин ғам бўлди қулфатим,
Бу эмас эди-ку ниятим.
Ҳам шеригим, ҳам улфатим —
Мулла Умар дўстим қолди.

Олов бўлиб ичи танам,
Қайтарманми элга янам,
Гулмастура жондай энам —
Кўзи ёшли энам қолди.

Душманам бўлганди отам,
Куш урганман, йўқдир хатом,
Ўйнаб ўсган юрту қалъам —
Мунаққаш жойларим қолди.

Мард кадрили мардлар билар,
Номардликни отам қилар.
Меҳмонхонам — тилла болор,
Улфат ўйнар жойлар қолди.

Жасалда кўпдир ғайратим,
Ўчар бўлиб Шерали отим.
Созим қилган шу устодим
Уста Одил бобом қолди.

Қайғу-алам тушиб бошка,
Қилич солсам кесар тошка.
Сизнинг отингиз Қоракашка,
Икки пирокларим қолди.

Яхши шуйтиб гапни ўйлар,
Ҳар гапни билиб сўйлар.
Думбаси катта чори қўйлар,
Боқиб юрган қўйлар қолди.

Юрагимда номус орлар,
Отам мени шуйтиб хўрлар,
Чин пўпакли қора норлар
Лўкча билан норим қолди.

Кўзим ёши бугун чизлар,
Бандимиз-ку, билнинг, бизлар,
Мактабдаги кўп канизлар,
Ваъда қилган ёрим қолди.

Ўтириш қора кўзлар,
Ўқиган кўп сертамизлар,
Ҳасратим, деб билингизлар,
Лаби шакар болим қолди.

Во дариг, бандаси ўлар,
Билса, ҳарчанд менга йиғлар,
Очилиб, ҳар хиёл гуллар,
Ҳамбўйинсам, уллар қолди.

Иммар жаллод: — Пирингдай жинни бўлибсан, отанг
бор, сенга мол ихтиёри қайдадур? — деб камчининг ўри-
мидан ушлаб, бор кучини шу билагига ташлаб урди.

Шунда ғариб энаси кўриб, тўрт оғиз мухаммас қил-
ганидир:

Бу камоли ҳам ўзига ярашарим урмагин,
Тўй меваси элу халққа ҳам пишарим урмагин,
Ҳақ умрини берса, юз яшарим урмагин,
Қийган тўни қадди бўйига ярашарим урмагин,
Иммаро, сен мудда қил, жону дилимни урмагин!